

KAZIMIERAS GARŠVA, RITA JACKUTĖ, EUGENIJA VENSKAUSKAITĖ

**UODEGĒNU ŠNEKTOS FONETIKA, MORFOLOGIJA IR LEKSIKА
DVIKALBYSTĖS SĄLYGOMIS**

Uodegēnai (ofic. *Vuodigēni*) – kaimas Latvijos TSR, Krāslavos raj., Īdriū apyl., 60 km į šiaurės rytus nuo LTSR sienos ir 40 km nuo Daugpilio, 7 km į šiaurę nuo Dauguvos. Šnektos kol kas néra svarbiausiųose tarmių žemėlapiuose, ji aprašoma pirmą kartą 1877 m. Uodegēnuose buvo 23 kiemai, 1900 m. – 43, 1925 m. – 33, 1986 m. – 20 (40 gyventojų).

Lietuviškai (vilniškių tarme) tose apylinkėse kalbama nuo XII–XVIII a. Iki XIX a. vidurio Uodegēnai jungėsi su pagrindiniu lietuvių kalbos plotu. 1925 m. apylinkėje lietuviškai galėjo kalbėti 300 žmonių, 1986 m. – 5 (dar 4 gyveno kitur). Lietuviškai pamažu nustota kalbėti apie 1929–1935 m., kai kaimas išsiskirstė į vienkiemius. Dabar lietuviškai tarpusavyje kalbama retai.

XX a. pirmojoje pusėje pietiniai Krāslavos apylinkės lietuvių kaimai (Augustiniškiai, Misiūnai ir kt.) subaltarusėjo, o šiauriniai (Uodegēnai ir kt.) – iš esmės baigė latvėti. 1984 m. Uodegēnuose sunyko paskutinė lietuviškai namie kalbėjusi šeima. To paties žmogaus vartojamos dvi, kartais ir trys kalbos: be vietinės latgalių šnektos, retkarčiais ir latvių, rusų bendrinės kalbos (išmoktos daugiausia mokykloje), kai kas iš vyresnio amžiaus gyventojų dar moka lietuviškai, baltarusiškai, lenkiškai. Straipsnio tikslas – aprašyti tradicinę lietuvių šnektą aktyvios dvikalbystės ir daugiakalbystės aplinkoje, bandant atskirti svarbesnius latvių ir baltarusių kalbų elementus.

Uodegēnai – įdomiausia Latvijos lietuvių šnektą, paskutinis vilniškių kaimas Latgalijoje. Šnekta tirta nuo 1977 m., remiamasi 2200 m ilgio įrašais į magnetofono juostą. Svarbiausios šnektos pateikėjos – Genovefa Misiūnienė (1891–1984), jos duktė Helena (Gelia) Misiūnaitė (g. 1922 m.) ir Regina Savickienė (1889–1978).

„Lietuvių kalbos žodynai“ iš Uodegēnų užrašyti žodžiai žymimi santrumpa *Kr* (Krāslavos artimoji apylinkė). Kraslava yra 10 km į rytus nuo Uodegēnų, ir terminą „Kraslavos apylinkės lietuviai“ dabar vartojame kaip istorinį, be Uodegēnų, apimantį ir kitus išnykusius tos apylinkės lietuvių kaimus.

Mokslinėje literatūroje Kraslavos apylinkės lietuviai (7 didesni lietuviškai kalbėjė kaimai) bene pirmą kartą minimi 1883 m. (Manteuffel, 1883, p. 619). 1892 m. tas pačias žinias sutrumpindamas pakartojo A. Bylensteinas (Bielenstein, 1892, p. 13), o 1924 m. – K. Büga (Büga, 1961, p. 570). 1925 m. Mulkiuose ir Uodegēnuose kalbėjus lietuviškai (*te dzīvo leiši*) nurodė J. Endzelynas (Endzelins, 1981, p. 279–280). 1925 m. lietuviškai kalbančių buvo 12 apylinkės vietovių, bet daugumą lietuviai sudarė tik Uodegēnuose, Misiūnuose ir Navikuose (plg. Garšva, 1984 a, p. 88).

Viena mišlingiausiu Kraslavos apylinkės lietuvių problemų – lietuvių apsigyvenimo laikas. Tai gali siekti XII – XV a. – tada šie gyventojai būtų daugelio Lietuvos šiaurinių ir pietvakarių apylinkių lietuvių bendraamžiai ir užimtų labai svarbią vietą mūsų kalbotyroje, istorijoje (plg. Garšva, 1984 a, p. 85–90).

Kol kas seniausioje rastoje žinutėje (Manteuffel, 1883, p. 619) nurodyta, kad XIX a. pradžioje minėti kaimai šnekėjo lietuviškai, įmaišydam i latviškų ir baltarusiškų žodžių. Šie lietuviški kaimai ir jų kalbos skoliniai staigiai susiformuoti negalėjo. Nėra nė mažiausios abejonės, jog Kraslavos apylinkėje lietuvių gyvena bent nuo XVIII a. Pirmajame smulkesniame Latgalos žemėl apraše (Brežgo, 1943, p. 105, 108, 109 ir t. t.; dar plg. Zeps, 1984, p. 27, 323, 560 ir t. t.) 1784 m. minimi Augustiniškiai, Misiūnai, Uodegėnai ir kiti (*Augustiniškai, Misanai, Audeganai*), kuriems vardus galėjo duoti tik lietuviui. 1731 m. užrašytos Uodegėnų pievos *Lukštai* (*Luksztai*), *Andzuliszki*.

Apie Uodegėnus lietuvių galėjo būti ir visą XVII a. Ižvalte buvo gyvenama bent XVII a. pradžioje (tada statyta bažnyčia) ir senesnis jo vardas *Užvalda*, į šaltinius patekės 1643, 1649, 1690 m. (Zeps, 1984, p. 430), „tegali būti tiktais lietuviškas, t. y. *Užválda*“ (Būga, 1961, p. 99–100). Dar 1906 m. tame valsčiuje buvo 18 lietuviškos kilmės vietovardžių; iki šiol išliko pavardė *Sūveizda* ir t. t. Uodegėnų latvizmai gývė „gyvenimas“, šykstas „tašus“ galėjo būti perimti prieš 1478–1519 m., nes vėliau garsas išvirto į ei (plg. skolinių veiškupas < vyskupas).

Lietuviškų tirkinių vardų paplitimas žymiai viršija lietuvių kalbos ribas. Paskutiniaisiais dvieju amžiaus J. Endzelyno gyvenamųjų vietų sąrašuose (1981, p. 277, 279–280) tokį vietovardžių mažiausiai po 7 buvo vien Ižvalto (*Žmūdzinė* ir t. t.) ir Kraslavos (*Gintauti*, *Žuri*, *Misiūniškė* prie Mulkių) valsčiuose. Kraslavos kapuose užrašytos pavardės *Girdo*, *Грајсуль*, *Ilgins*, *Ławzel*, *Pietkun*, *Surwilo*, *Szakels*, *Шакали*, *Trušelis*. Kraslavos, taip pat Ciskodo apylinkių lietuvių labiausiai padeda atskleisti Latgalos lietuvių etnogenezę ir jų tarmę.

Nėra nė vienos šnekotos, kuri su Uodegėnų kalba visiškai sutaptų. Šiaip Uodegėnų fonetika panašausia į Ciskodo ir šiaurinę Adutiškio šneką, kuriose žadininkuoja ir kiekvieną balsį ē iš dalies gali atitikti ie¹; pagal dzūkavimą Uodegėnų šnektą tarp jų yra tarpinė. Priebalsių š, ž, d, t, m ir t. t. kietinimu, taip pat žodžių galūnėmis (*bagá·tu·s* ir pañ.), leksika ir t. t. šnektą kiek panašesnė į Ciskodo šneką, o nekirčiuot e vertimu i atskirkia bene nuo visų gretimų lietuvių šnekų.

Šnekotos sintaksės ir kurios ne kurios kitos ypatybės jau trumpai aprašyti (Garšva, 1986, p. 219–231). Dabar bandome aptarti šios baigiančios nykti šnekotos svarbiausių, lituanistui įdomiausių fonetikos, morfologijos ir leksikos bruožus. Nemaža jų dalis lieka rankraščiuose (Jackutė, 1985; Venskauskaitė, 1986; Tamulynaitė, 1987).

Tekste į bendrinę kalbą išverčiami tik tie pavyzdžiai, dėl kurių galėtų kilti kokių nors neaiškumų.

¹ Prof. Z. Zinkevičius (1978, p. 77) teigia, kad Adutiškio miestelio apylinkėse po visų priebalsių ē atitinka ie, bet senasis a verčiamas uo. Pagal „Lietuvių kalbos atlasą“ (1982, žemėl. 27, dar plg. žemėl. 35, 80, 87) ir „Lietuvių kalbos tarmes“ (1970, p. 351–352) čia šiuos garsus atitinka e' ir a'.

I. FONETIKA

1. Balsiai

Šnekto balsių sistemą galima pavaizduoti taip (pusjuodžiu šriftu išskiriamos fonemos):

i· ы· u·	i ы u
(ie ыe)	ę ɛ o (uo)
a·	e a

Kiekybę laikant segmentinio lygmens diferenciniu požymiu, galima skirti tris ilgųjį ir trumpųjį fonemų poras: *i* : *i* (plg. *līs* : *lis*), *u* : *u* (*pūs* : *pùs*) ir *a* : *a* (*lābas* „lóbas“ : *lābas* „lābas“). Žemutinio pakilimo balsiai *a*, *a* nuo aukštutinio pakilimo balsių *i*, *i*, *u*, *u* skiriasi tuo, kad pirmųjų yra tik viena pora ir jie būna tik skirtingu žodžiu šaknyse.

Dar kitokio pobūdžio yra garsas *ie*, kurį, kaip ir *uo*, apskritai esame linkę laikyti dviejų balsių junginiu. Ilgieji ir trumpieji šio garso variantai (*niēka* „niēko“, *baltiesnē* „baltēsnē“, *dziedas*, *isvies* „išvies“, *pierauga* „péraugo“, *seniēi* „seniai“, *viek'ā* „verkia“ žodžių minimaliuju porų nesudaro. Balsis *e* dažniau verčiamas *ie* uždaruose skiemenyse: *senēsnis* „senēsnis“, *seniesni*, *mažtēsnis*, bet ir *ābielies* „obelys“, *rūkštelis* „rūkštelės“. Dvibalsiai *ie*, kilę iš *ie*, *er*, *e*, tarpusavyje nesiskiria.

Garsai *u*; *ы*, *ыe*, *е* yra *i*, *i*, *ie*, *a(e)* variantai po kietųjų priebalsių, plg.: *žū' d'a* „žydi“, *šū.tys* „šitas“, *žyēdas* „žiedas“, *kalbūst* „kalbēti“, *niveřksu* „neverksiu“ (ir *viergdamā* „verkdama“), *Gē'lā* „Geliā < Helena“, *Juzēpka*, *Savēras*, *Tēkl'a* ir t. t. Garso *e* padėtis šnektofonetinėje sistemoje yra išskirtinė – jis yra ne vieno, o dviejų savarankiškų garsų (*a* ir *ue*) ir net keturių jų variantų (*a*, *e*, *ыe*, *ie*) atitinkmuo, pvz.: *nigāl'u/nigēl'u* „negaliū“, *šakā/šakē* „šaka“, *raikie/reikie* ~ *reikē* „reikėjo“ (čia *a* ir *e* gali būti tariami ir kartu), *pēnsija* „peñsija“, *sietu* „sētū“ – *sēs*, „sēs“, *apūedie* „apēdē“ – *apēs* „apēs“.

Veiksmažodžių būsimojo laiko galiniame skiemenyje po kietųjų priebalsių ir balsių tariamas kirčiuotas trumpas *e* : *galēs* „galēsi, galēs“, *kalbēs* „kalbēs“, *mi'lēs* „mylēs“, *narrēs* „norēs“, *sēs* „sēs“, *suēs* „suēs“; po priešakinės eilės balsių, minkštujų priebalsių pasitaiko net trumpasis *è*, plg. *atvēs* „atvēs“, *pridēs* „pradēs“. Šis trumpasis garsas svarbus prozodinei balsių interpretacijai: kaip tik tokio garso tetrūksta norint paaškinti, iš kokių trumpųjų garsų susideda lietuvių kalbos ilgasis *è* (kurio šnekoje nėra, dėl to ir minėta interpretacija nelabai tinkta). Sprendžiant pagal neutralią poziciją – absoluitinę žodžio pradžią ir garso kokybę po balsiu (plg.: *(su) ȳeda* „(su)èda“, *(su)ēs* „(su)ès“ – pagrindiniai segmentiniai prisieina laikyti *ыe*, *e*, o *ie*, *e* būtų tik pirmųjų poziciniais variantai.

Šnekto garsų sistema sudėtinga ir savita. Neminint dvibalsių *ie*, *ыe*, *uo*, ilgųjį balsių bei jų variantų yra keturi (*i·*, *ы·*, *u·*, *a·*), o trumpųjį balsių – net aštuoni (*i*, *ы*, *u*, *e*, *ɛ*, *ɔ*, *a*, *o*), ir visi jie išsidėstę gana nesimetriškai. Nėra ilgųjų vidutinio pakilimo balsių *è*, *o* ir žemutinio pakilimo balsio *e'*, kuris „pereina“ į *ie/ie'* ir trumpaji *ā*. Trumpasis *e* ne tik prieš kietuosius, bet ir prieš minkštuosius priebalsius dažnai (bet ne visada) platinamas ī *ā* (ଅ), dėl to teoriškai ji būtų galima laikyti *a* variantu, plg.: *n'ā.ša* „nēša“, *lung'ālis* „langēlis“, *trupin'ālei* „trupinēliai“, *žma'n'āl'us* „žmoneliūs“. Trumpasis *o* tėra negausiuose svetimžodžiuose: *stògas* „kupeta“, *Ivanòvas* ir pan.

Skirtingai nuo *ie*, atitinkančio bendrinės kalbos *ie*, *è* ir *e*, dvibalsis *uo* daugiausia atitinka bk *uo*. Šnekta nebūdingoje tartyje naujasis *uo* gali būti stimuliuojamas lat-

galių termės (*Kruōslauka* = *Kriēslauka*, *stūostija* = *stā·stija* „pasakojo“ arba lie-tuviai bendrinės kalbos (*muoki·túojis* „mokytojas“, *žmúona* = *bá·ba* „žmona“, dar plg. *brúolanas* „brólénas“, *pámootie* „pámoté“).

Visi Uodegénų šnektais *a*, *e*, vietoj kurių bendrinėje kalboje yra *a*, *a*, *e*, *e*, tiek kirčiuoti, tiek ir nekirčiuoti yra tik trumpi, pvz.: *ādatu* „ādatą“, *āki·s* „ākys“, *ātaina* „ateīna“, *āvinas*, *āvi·s*, *gàlas*, *kàtinas*, *pàdivie*, *pràša·m*, *ràgis*, *sàka*, *išàjis*, *nidàris*, *nigàli*, *nùvàrie*, *pavàsar*, *d'iàšaras* „dešrás“, *k'āli*, *k'āpiem*, *kèvelbylem*, *mè-dzis*, *augàna* „augëna“, *gi·v'āna* ir t. t. Kaip matyti, kirčiuoti trumpieji *a*, *e* dažniausiai būna pirmajame ir antrajame žodžio skiemenyje. Trečiąjame žodžio skiemenyje šie balsiai dažniau būna priesagoje -*elis*, -*è* (balsis *e* joje visada trumpas), plg.: *la-pèlei* „lapšliai“, *su·nèl'a*, *debesèlei* „debeséliai“, *garbinèl'a*, *kaunieràlis* ir pan.

Trumpi arba pusilgai balsiai *a*, *e* yra tvirtapradžių dvigarsių pirmajame komponente, pvz.: *dàrbas*, *kàrvie*, *gàlvias*, *kàlnas*, *vàlgie*, *k'álmas*, *ká·rštas*, *šá·ltas*, *g'á·rt*. Ilgasis *a* tariamas vietoj bendrinės kalbos balsio *o*: *g'altá·nas* „geltó·nas“, *nibi-ják* „nebijó·k“ ir t. t.

Nekirčiuotas balsis *e* dažnai verčiamas *i*, pvz.: *daūgil* „daugel“, *iškipie* „iškepë“, *nùdigie* „nudegë“, *nùvidie*, *pařdivie* ~ *pařdevé* „pardavé“, *sin'aū* „seniau“, *smagi-naï* „smegenys“, *úndin'a* „vandenio“, (v)*uodigà* „uodegà“, (V)*uodiglenai* „Uodegénai“, *su biti·ti* „bityte“. Greičiausiai dėl slavų kalbų įtakos nekirčiuotas priešdėlis *ne-* senesniųjų žmonių kalboje dažnai buvo tariamas *nie-*, jaunesniųjų – *ni*: *nieduôk* / *nuduôk* „neduok“, *niemákam* / *nimákam* „nemókam(e)“, *niesùpruntu* / *nisùpruntu* „nesuprantù“, *niežýmaū* / *nižýmaū* „nežinaū“. Nekirčiuotas balsis *e* gali būti ir išlaikomas, bet kiek dažniai taip būna prieš užpakalinės eilės balsius (*g'altánas* „geltonas“, *iš'äléji* „išveléji“, *nigeraï* „negeraï“, *nùperka*, *m'argeitie* „mergaité“, *su-melúoti*, *s'ú·st'alyejam* „siūsteléjam“) ir rečiau – prieš priešakinės eilės ar supriekėjusius balsius: *dì·d'alis* „didelis“, *nùp'arki*, *sù.dedi*, *visel'úot* „veseliuoti“.

Vietoj bendrinės kalbos balsių *i*, *i* šnektoje po kietujų priebalsių būna *ы*, *ы*: *rú·ta* „ryto“, *skrúisu* „skrisiu“. Panašiai tariamas ir atviros galūnės *e* ir bet koks *ę*: *p'álbi* „pelè“ (bet *p'álàs* „pelès“), *di·d'albi* „didele“, *púolbys* „púolęs“. Minėtose pozicijoje *e* ir *ę* pirmiau turėjo būti išversti į *i* (*i·*), o vėliau, sukietėjus *l* – į *ы* (*ы*). Tuo tarpu dvigarsio *en* pirmasis komponentas susiaurėjo jau po *l* sukietėjimo atviruose skiemenyse, plg.: *lintà* „lenta“, bet *g'alužbini* „geležinis“. Prieš priebalsių sukietinimą vietoj *é* jau buvo, matyt, *ie*, dėl to *ie* (< *ie*, *é*) išvirto į *ые*: *šyéñu* „šienaną“, *Ivyékie* „léké“, *sáulye* „saulé“ (veiksmažodžių trumpame galiniame skiemenyje vietoj *é* tariama ir *ę*, plg. *priséšk* „priséšk“).

Skirtingai nuo atviros galūnės ir dvigarsio *en*, kitur vietoj *e* yra *a* (*ei* > *ai*): *ladas*, *láides* „leidžiasi“, *vařlai*, *racei* „retai“, *krařvas*, *sànas* „senas“, *maišális* „maiše-lis“, *šaimí·na* „šeimyna“, *žàmie* „žemė“. Užpakalinės eilės balsiai *u*, *u*, *a* po sukietėjusių priebalsių nebebūna supriekėjė, plg.: *žuriet* „žiūréti“, *bù·su* „būsiu“, *gra·v'ùs* „griovius“, *āpara* „aparia“.

Trumpasis balsis *a* išlaikomas vardžodžių vienaskaitos vardininko galūnéje (*pieva*, *baltá·ja* ~ baltoja „baltoji“, *à·na* „anà, jì“, *vienà*, *visà*, *pinkà* „penkta“), veiksmažodžių galūnėse (*kalba*, *miegáuna* „miega“). Balsis *a* šnektoje daugiau ar mažiau redukuojamas. Kirčiuotas *a* gali būti ištariamas su didele garso *e* priemaiša

(išartė „išartà“, māmè „mamà“, salè „salà (kaimas)“), o nekirčiuotas – su garso ү priemaiša: báltis „baltas“, búl'býs ~ bülbas „bulves“, à.nəs ~ ānas „jis“, grouzməs, jáunəs, maišukən, pílnəs, išáugə, pavérda.

Absoliutinėje žodžio galūnėje trumpajį balsi a tam tikrose formose atitinka u (tieki kirčiuotas, tiek nekirčiuotas): vns. jn. su ružku „ranka“, dienu „dienà“, sàlu „salà“, prieveiksmiai tadù, „tada“, kadù „kada“, niekadù „niekada“ ir kt. Po minkštujų priebalsių vietoj balsio a gali būti i (ir į, į): káji „kóją“, kèli „kelią“, kūci „kūčią“, su du.kteri ~ dükteria „dukterimi“, júokis „juōkiasi“, kraūčis, riēcis, svēcīs, viējis (bet v'ařk'a ir t.t.). Tę pačių garsų nevienodi atitikmenys rodo šnektose evoliucijos kelis sluoksnius.

Bendrinės kalbos a šaknyje ir galūnėje dësningai atitinka u, o ε-i: (y): nù-šu·la „nušala“ (bet nušà.lýs „nušalęs“), raskúst „atkasti, prakasti“, trūša·s „trąšos, mēšlas“, úžuolas „ąžuolas“, bā·bu· „bobą, žmoną“, tvártu „tvartą“, úntru „antrą“, kí·sk „késk“, sví·st „svesti“, atā·ji·s „atėjes“, izdz'ū·vi·s „išdžiūvęs“, ma-ni·s „manęs“, savi·s „savęs“, geriesni· „geresnę“, púolbi·s „puolęs“, did'alb̄ „didele“.

Kirčiuoti ir nekirčiuoti, tvirtapradžiai ir tvirtagaliai mišrieji dvigarsiai am, an, em, en šnekoje paprastai verčiami um, un, im, in, pvz.: túnkas „tánkus“, sutruñdie „sutrámdé“, tuñsas „tamsùs“, uñtru „añtrą“, dunksc'ū „dañgciū“, kumpañ „kampañ“, pri.prunta „pripranta“, u(n) naktiēs „ant naktiēs“, gi·vinkit „gyvénkit“, tiñ „teñ“ (ir tū·, ti), instimpta·s ~ ītemptos „ištemptos“, sù.timsta „sutémsta“ ir t.t.

Sveiki išlieka antrinės kilmės dvigarsiai am, an:

1) kirčiuoti bei nekirčiuoti – a) vardažodžių ir įvardžių vienaskaitos naudininkė, vardažodžių daugiskaitos naudininkė (moteriškosios giminės – ir įnaginike): gerám, jám, mán, tám, visám/vì.sui, platieja·m ~ platiejams „platiessiem“, ruñ-kā·m „rankoms, rankomis“, stalám „stalam“; b) vyriškosios giminės vienaskaitos iliatyve: kumpañ „kampan“, peil'an „peilin“, ri·tañ, tvártan.

2) Nekirčiuoti – esamojo laiko daugiskaitos pirmajame asmenyje: kalbam, šü·lam „šälam“, v'ařp'am „veřpiam“, mè.tam „mëtam“, mí'l'am „mýlim“ (t.y. antrinės kilmės dvigarsyje am).

Tvirtagalių dvibalsių ai, ei ir ypač au pirmasis komponentas gali būti siaurinamas: mañša· „maišo“, ka·pū·stai „kopüstai“, beikt ~ beigt „baigti“, mažoū „mažiau“, susirgoū „susirgau“ ir pan. Panašiai kaip Ciske, absolutiniame žodžio gale dvibalsis ai dažnai keičiamas -ei. Taip yra įvardžiuotinių formų būdvardžių vyriškosios giminės (su formantu -asai „asis“) vienaskaitos vardininkė, budo prieveiksmiuose ir kitur, plg.: mà.žasei „mažasis“, naūjasei „naujasis“, lietù.viškei „lietuviškai“, bla·gei „blogai“. Ši ypatybė priklauso morfologijai.

Daugiaskiemenių žodžių segmentas -ájau(i), -ajaū po minkštojo priebalsio sutraukiamas į -áu(i), -aū. Pavyzdžiui, vienu skiemenu gali būti sutrumpinamas butojo kartinio laiko veiksmazodžių pirmojo ir antrojo asmens galas (plg. nuneš'ájau/nuneš'á.u „nunešiojau“, nuneš'ájai/nuneš'á.i „nunešiojai“), paliekant tik paskutinį balsi – svarbiausią šio asmens požymį, atskiriantį jį nuo antrojo asmens

(dar plg. Apso trečiajį asmenį *dáu* „dāvē“, *atvaž'áu* „atvažiāvo“). Kaip ir visoje gretimoje rytų aukštaičių dalyje, žodis *nejaūgi* tariamas *n'aūgi*.

Atitraukiant kirtį, gali būti numetami esamojo laiko veiksmažodžių trumpieji balsiai *i*, *u*, plg: *nigal'ù/nigàl'u/nigàl'* „negaliu“, *niegàl'* „negāli“. Be galūnės tarima ir bendratis, esamasis, būtasis kartinis laikas, pvz.: *giedát* „giedoti“, *gièdam* „giedame“, *gièdat* „giedate“, *giedájam* „giedojome“, *giedájat* „giedojote“ ir t.t.

Tam tikrų šnekto žodžių dvių priebalsių junginyje prieš sonantą įterpti balsiai *a*, *ı*: *d'āšara* „dešra“, *žāgarie* „žagré“, *sàpanas* „sapnas“, *divílika* „dvylika“, *drìginie* „drigné“.

2. Priebalsiai

Būdingiausios Uodegėnų šnekto konsonantizmo ypatybės – dzūkavimas ir priebalsių kietinimas. Tam tikrose pozicijose abi šios ypatybės pasireiškia nedėsingai.

Šnektoje prieš *i* tipo vokalizmą ne tik garsai *č*, *dž* verčiami *c*, *dz*, bet ir vietoj *t*, *d* pasitaiko *c*, *dz*. Pastaraja ypatybe šekta skiriasi nuo Ciskodo bei Rimšės, Dūkšto, Palūšės, Ignalinos ir kitų šnekų (plg. Zinkevičius, 1978, p. 76).

Uodegėnai yra vilniškių rytinės dalies pati šiaurinė išlikusi šekta. Joje priebalsiai *t'*, *d'* prieš *i*, *ie*, *a'* verčiami *č*, *dz'* žymiai dažniau negu Daugpilio pietinėse apylinkėse.

Priebalsiai *t'*, *d'* pavirto afrikatomis *c'*, *dz'* šiose pozicijose: a) prieš trumpajį *i*, plg.: *m'ādzis/m'ādis* „medis“, *žā·dzis* „žodis“, *dzidziji* „didiji“, bet *gardì*, *insiedinaū* „isodinau“; *šalcis* „šaltis“, *paci/pati*, *aviecinies* „avietinės“, *žma·gùcis* „žmogutis“, *bálcinkas* „baltas baltas“, bet *tik*, *kártis*, *apatin'u*, *válgi't* ir t.t.; b) prieš ilgaji (ar patrumpėjusi) *i* (= *y*, *ı*): *gaidzī's* „gaidys“, *dzī·vas* „dyvas“, *cí·kas* „tykus“, *gáusci·t* „gaustyti“, bet *aižmigdi·c*, *nimatí·k*; *žā·dzi* „žodij“, *púnci* „panti“, *duñci* „danti“, bet *šúrdi* „širdi“, *piřti* „pirti“.

Prieš dvibalsių *ie* priebalsiai *t*, *d* dažniausiai išlieka: *diēvas*, *dienà*, *diedienie*, *di·diesnie*, *tiesá·ja* „tiesojo“, *tiēj*, *naktiēs*, bet *dzidzieji* „didieji“, *cies'aja* „tiesojo“.

Priebalsių junginiai *tv*, *dv* nevirsta į *cv*, *dzv*: *dvi·likie* „dvylikė“, *k'atvīrtas* „ketvītas“.

Prieš balsių *i* pasikeičia 78 % priebalsių *t'* ir 56 % *d'*, prieš *œ̄* – 75 % *t'* ir 43 % *d'*, prieš *ie* – 14 ir 29 %. Taigi, palyginus su *d'*, dviejose pirmosiose pozicijose (prieš *i* ir *œ̄*) *t'* pakinta 1,4 ir 1,7 karto dažniau ir tik prieš *ie* – dukart rečiau. Visose trijose minėtose pozicijose verčiamama 67 % *t'* ir 50 % *d*.

Kirčiuotuose skiemenyse priebalsiai *t'*, *d'* tampa *c'*, *dz'* rečiau (51 % žodžių, 63 % su *t'* ir 68 % su *d'*) negu pokirtiniuose skiemenyse (72 % žodžių: 75 % su *t'* ir 68 % su *d'*). Ne visada sistemingai dzūkuojama net to paties pateikėjo kalboje.

Prieš *ā*, *ū* vietoj *c*, *dz* taip pat retkarčiais pasitaiko *c*, *dz* (daugiausia dėl analogijos su pagrindiniai žodžiai, svetimžodžiuose ir t.t.): *pri.dz'ada* „pradeda“, *dunc'ālei* „danteliai“, *dz'ādz'a* „dédė“, *c'urmáj ~ tiurmoj* „kaléjime“.

Prieš supriekėjusius balsius *ā*, *ū* vietoj afrikatų *č'*, *dž'* būna *c'*, *dz'*, pvz.: *pla·cei* „plačiai“, *gardzei* „gardžiai“, *gardzeū* „gardžiau“, *graic'oū* „greičiau“, *svie-*

dz'a „sviedžia“, *vadz'āja* ~ vadžiojo „vežiojo“, *svēc'ar* „svečio“, *kařc'a's* „karčios“, *pāc'a's* „pačios“, *gařdz'a's* „gardžios“, *šma'r'ukais* ~ šmočiukais, *gaid'zūkas* „gaidžiukas“, *dunc'ū* „dančiu“, *svec'ū* „svečiu“.

Vietoj č, dž dažniausiai tariami minkštieji t', d' šiais atvejais: 1) ē, ia, i kamienų daugiskaitos kilmininke, pvz.: *bit'u* „bičiu“, *karv'i t'u* „karvyčiu“, *paukšt'ū* „paukščiu“, *nakt'ū* „nakčiu“, *šyrd'ū* „širdžiu“; 2) i kamieno vienaskaitos naudininke, pvz.: *näktei* „nakčiai“, *piřtei* „pirčiai“, *šúrdei* „širdžiai“; 3) (i)ia kamieno daugiskaitos vardininke, plg. *briedžiai* ir t.t.; 4) esamojo laiko veiksmažodžių trečiąjame bei vienaskaitos pirmajame asmenyje, pvz.: *put'ū* ~ pučiu „kvēpuoju“, *gird'ū* „girdžiu“, *išlaid'ū* „išleidžiu“, *úod'a* „uodžia“, *žbr'd'a* ~ žydžia „žydi“; 5) būtojo kartinio laiko vienaskaitos pirmojo asmens galūnėje, pvz.: *áud'au* „audžiau“, *máud'aus* „maudžiaus“, *ved'aū* „vedžiau“, *skait'aū* „skaičiau“, *mat'oū* „mačiau“.

Šnektoje gali sukietėti beveik visi priebalsiai, išskyruis j, kuris neturi kietojo atitikmens. Pagal kietinimo dažnumą ir pozicijas išsiskiria trys priebalsių grupės:

1) r, s, š, ž, dažnai kietinami prieš visus priešakinės eilės (i', i, ie, e) ar supriehakėjusius (ū, ū, ā', ā) balsius, plg.: *darši'si* „darysi“, *k'aturny* „keturi“, *šyēnas* „šienas“, *ragieja'* „regėjo“, *k'aturnū* „keturių“, *nig'ársu* „negersiu“, *grāža's* „gražios“, *šāša.s* „šešios“, *sasariēs* ~ seserēs „sesers“, *mažāū* „mažiau“ ir t.t. (daugiausia yra pavyzdžių, kur kietinami r, š, ž prieš i, e, ū ir pan.);

2) l, senuose šnektose žodžiuose visada ketas prieš e, ē: *lайд'ā* „leidžia“, *galūeja'* „galėjo“, *p'ālyie* „pelē“ ir t.t., bet *kalieda's* „kalėdos“ (pagal analogiją su *prip'i'lai* „pripylei“ ir t.t. sakoma ir *prip'i'lau* „pripyliau“, *prisikelau* „prisikėliau“);

3) c, č, d, dž, p, t, v, z, taip pat b, g, k, m, n, retkarčiais sukietinami prieš i, e, ā, kartais ir ū, plg.: *Vincantas*, *kurča* „kurčia“ (bet c'ā „čia“, *Kosc'a*, *úlic'as*), *čūscvinkas*, *pèčyn*, *āču* „ačiu“, *pečūkas*, *grūnča:j* ~ *grūnčioj* „gryčioj“, *pietniča* „pėtnyčia“, *dbišlis* „dišlius“, *sā:dža:s* „sodžios“, *ap'iedie* „apėdė“, *apès* „apės“, *pēnsija.s*, *styklaī*, *styp'rā* „stipri“, *daikitālis*, *tàšla:s* „tešlōs“, *Tèkl'a*, *nivérksu* „neverksiu“ (bet *viergdamā*), *Savèras* „Ksaveras“, *Juzèpka* „Juzepà“; *kalb̄iet* „kalbēti“, *Gèl'a* „Gelià < Helenà“, *kielau* „kēliau“, *vùkus* „vikius“, *mùsliju*, *miē-nesis* „ménésis“.

Kartais priebalsiai yra kieti, o balsiai pastebimiau dar nepakite, plg.: *pasižina*, *rágiejau*. Neretai išlieka ir minkštieji priebalsiai c', č', r', s' ir kt., plg. *g'erci*, *traci*, *pāc'u:s* „pātys“, *dunc'ūs* ~ *dančiūs* „dantis“, *minkščinkas*, *čiēsu*, *túocies*, *bažnī-č'aj*, *trī:s* *dükteri:s*, *durim*, *pridieja'* „pradėjo“, *ritini* „dvirati“, *grīeba:t* „grēbt“, *nūmirie*, *riekie/rvēkie* „riekė, rēkė“, *susimaša*, *pākasie*, *s'āšasd'ašyim* „šešiasdešimt“, *siediekit* „sédékit“, *s'anā*, *sen'oū* „seniau“, *s'ašb̄i* „šešl“ ir t.t. (s dažniausiai kietinamas tik prieš ū). Minėtos ypatybės rodo, kad priebalsių (išskyruis l) kietinimas — nelabai senas reiškinys, iki šiol epizodiškai besiformavęs dėl kitų kalbų įtakos.

Priebalsiai r, s, š, z, ž ir kt. gali būti kieti ir priebalsių samplaikose prieš minkštąjį priebalsį, plg.: *miřtie*, *marškin'ālei* „marškinėliai“, *geriesn'ū*, *pjáustie*, *šn'u-rai*, *tri.zd'ašyimt* „trisdešimt“, *bažnīča:s* ir pan. Kaip ir kitose aukštaičių šnek-

tose, su priebalsiu *I* gali būti ir priešingai, plg.: *nenupūl'tu*, *pakél'k*, *pil'k* (prieš nukritusį *i*).

Dalyje žodžių priebalsis *s* keičiamas į *š*: (*a*)*elkšnis* „alksnis“, *mèš* „mes“, *mišl's* „mislė“, *mùšmirie* „musmire“, *pàkriešlis* „pakrēslis“, *paškuī/paskuī*, *pùš-dien'ui* „pusdieniu“, *pušl's* „pūslė“, *pùšnakt'u/pùsnakt'u* „pusnakčių“, *pùšnie* „pusnis“, (*su*)*škàldi·ti* „(su)skaldyti“, (*su*)*škélt* „suskelti“, *suškiñda* ~ suskeñdo „paskendo“, *škiedí·nas* „skiedrynas“, *škiëtas* „skietas“, *škint* „skinti“, *škì·st* „skęsti“, *ški·stùmas* „skystumas“, *šlinkst'i·s* „slenktis“, *tù·kštuncis* „tükstantis“ ir kt. Gali būti ir atvirkščiai, t.y. vietoj priebalsio *š* – priebalsis *s* (tame pačiame žodyje pastoviai išlaikomas ir nepainiojamas su *š*): *eistaïsie* „ištaisė“, *krùsa* „kruša“, *lakstìnguolbìe*, *nùmirsta* „numiršta“, *šarmùksnis* „šermukšnis“, *šáukstas* „šaukštasis“, *sèškas* „šeškas“, *sešbì*, *sèša·s* „šeši, šešios“, *sviesoū* „šviesiau“, *sviësu·s* „šviesūs“, *pasìsvietie* „pasišvietė“, *sviežas*, -*a* „šviežus, -i“, *vèst* „vežti“.

Su vietine latgaliu šnekta dalies žodžių priebalsiai *š*, *s* sutampa (*mùšmirie*, *pušl's*, *škiëtas*; *lakstìnguolbìe*, *nùmirsta*, *sèškas*, *vèst* ir t.t.), o kitų – nesutampa: *mèš*, *pùšnaktis*, *škì·st*, *šlinkst'i·s*; *sviesoū*, *šarmùksnis* ir t.t. Priebalsių sukeitimą pastaruosiuose žodžiuose (latgaliai čia turi priešingą priebalsį – *s*, *š* arba kitokią šaknį) galėjo paveikti sėlių substratas arba netiesiogiai – taip pat latgaliu šnekta.

Zymiai rečiau painiojami priebalsiai *ž* ir *z*, plg.: *mèkšt~mègžti* „megzti“, *zù-sis* „žaslis“.

Šnekoje kartais ištariami dvigubi priebalsiai: *inneša*, *pànnas*, *appili* „apipili“, *issieja* „išsėja“, *issukei* „išsukai“, *rassvièdi* „išsviedi“, *išsukót*. Pora veiksmažodžių visose formose išlaiko bendraties jungini -gž-: *bläkšt~blogžti* „blokšti“ – *blägža* ~ *blogžia* „bloškia“ ir t.t., *mèkšt~megžti* „meksti“ – *mègža* „mezga“, *megžau* „mezgiau“ ir t.t. (bet *mezglúoja*).

3. Kirčio vieta žodyje

Didesnės dalies šnektos žodžių kirčiavimas sutampa su bendrine kalba. Kirčio vienos skirtumai dažniausiai atsiranda dėl to, kad kirtis šnekoje gali būti atitraukiamas ir nukeliamas.

Iš galūnės kirtis atitraukiamas tam tikrose vardažodžio paradigmos morfemeose, išlyginant kirčio vietą ir nebesilaikant antrojo skiemens nuo žodžio galo taisykles: dažniausiai taip būna daugiskaitos galininke (*abrù·sus*, *ka'pù·stus*, *kařtus*, *lit-rus*, *m'átus*, *pakla·tùvis* „paklotuvès“, *pařsus*, *pù·pas*, *šakù·tes*, *žádz'us*, *apati.n'us*, *kraujínes*), vienaskaitos inagininke (*su gálvu* „galva“, *sva:gù·nu*, *mašìnu* „mašina“, *peil'ù·ku*, *šaukstèl'u*); dar plg. *aūsis* „ausis“, *smàgei* „smagiai“, *ll.p'ai* „lipiai“ ir t.t. Kirčio atitraukimo pereinamoji stadija – antrinis kirtis prieš pagrindinį kirtį (*garđi*, *gì·v'âna*, *miësi·tie*, *piřstalei*, *viergdamà*, *pàstávi*) ar jau vietoje pagrindinio, plg.: *Amut'è'lis* (upelio vardas), *úodigà* „uodegà“.

Specifinė šnektos ypatybė – kirčio atitraukimas į kai kuriuos vedinių (daugiausia veiksmažodžių) priešdėlius, plg.: *àteina* „ateina“, *àtriekia*, *àtrunda*, *išeina*, *iš-tírpsta*, *nègird'u* „negirdžiu“, *nègird'a* „negirdi“, *n'átinka*, *sùtinku*, *sùklumpàm*, *pákurcis*, (bet *einù*, *gird'ù* ir t.t.). Dėl kirčio atitraukimo galėjo nukristi ir balsis *i*

priešdėliuose *api-*, *atī-* ir pan.: *āppili*, *ātdivie*. Kai tokią morfemą žodžio pradžioje yra ne viena (tokia gali būti ir sangrąžos dalelytė *si-*), priešingai vietinei latgalių šnektai (plg. *nāpateik* „nepatiňka“, kirtis atitraukiamas ne į pirmajį, o į antrąjį skiemeni, t.y. palieka morfemoje arčiau šaknies, plg.: *pātinka* „patiňka“ – *nipātinka*, *išeina* – *neišeina*, *sūpruntù* – *nisūpruntù*, bet *sūtinku* – *susitinku*, *sūtinka* – *susitinka*.

Kaip matyti, žodžio kirtis dažniau atitraukiamas iš tvirtagalių šaknies dvigarsių į priešdėlius *āt-*, *īš-*, *nē-*, *sū-* (išimtys – *nupírka* ir pan.), taip pat iš trumpojo *e*: *nūdigie* „nūdegé“, *nūvidie* „nūvedé“. Kirtis paprastai neatitraukiamas iš tvirtapradės šaknies ir trumpųjų balsių *a*, *i*: *išāuga*·, *nidúoda*, *nigirdieta*, *nubiega*·, *nukáša* „nūkošia“, *nupjávus*, *pakárie*, *pakietas* „pokietés“ (išimtys – *pātievis* „patévis“, *pāstarūs* „póstoriai“), *pali.ka*·, *niežvina*·.

Nemaža antrosios ir trečiosios kirčiuotės vardažodžių šnektoje kirčiuojami ketvirtajā kirčiuote: *lapaī*, *lapaīs*, *medz'ū*, *spal'ū*; *darbūs*, *jaunūs*, *katinūs*, *lakatūs*, *marškin'ūs*, *p'alanūs*. Galūnėje kirčiuojami net kai kurie pirmosios kirčiuotės daiktavardžiai, veiksmažodžiai, plg.: *rykštēs*, *numiraī* „nūmirei“.

Tiek kirčio atitraukimas, tiek nukėlimas gali būti nesenas, nes kai kurie žodžiai kirčiuojami skirtingai: vns. vard. *vištā* ir *višta*, dgs. gal. *kálchin'us* „kálinius“ ir *kalnin'us*.

Skirtingai nuo daugelio rytiečių, žodyje *mergáitē* priesaga *-aitē* Uodegénouose turi tvirtagalę priegaidę (*mergaūtie*). Veiksmažodžių liepiamoji nuosaka gali būti kirčiuojama galūnėje, plg. *patraukit* „patráukite“.

4. Kiekybės ir priegaidžių tyrimo metodika

a. *Tyrinéjimo tikslas*. Iki šiol lietuvių periferinės šnektos (išskyrus Mažają Lietuvą) tyrinėtos iš klausos, dažniausiai lyginant su bendrine kalba, ir nebuvo objektyvesnių tikslų duomenų. Tokių duomenų labiausiai trūksta dėl kalbos reiškinių, kuriuos iš klausos sunku ar neįmanoma nustatyti. Pavyzdžiui, dar 1924 m. K. Būga apie Ciskodo šnektos ilguosius balsius, panašius į Uodegénų šnektą, rašė: „.... ilgieji, neturėdami kirčio, rodosi, tapo pusilgiai. Bet mano ausis néra visuomet ir visur nugirdusi balsių pusilgumo“ (Būga, 1961, p. 571).

Uodegénų šnektoje vietoj nekirčiuotų ilgųjų balsių taip pat girdimi trejopi (ilgieji, pusilgiai ir trumpieji) fakultatyviniai variantai, pvz., *bù.va*·/*bù.va*/*bù.va* „buvo“. Ilgieji balsiai gali būti ygatingai nutęsiami (nugiedami), ypač tie, kurie turi šalutinį (antrinį, seną atitrauktinį) kirtį. Šiaurytinėse lietuvių šnektose (maždaug tarp Strūnaičio, Ciskodo ir Uodegénų) toks kirtis pasitaiko priešpaskutiniuose skiemenyse, susidedančiuose iš bet kurio ilgojo balsio ar dvigarsio. Tokių žodžių galinis kirčiuotas skiemuo yra trumpas (Grinaveckienė, 1960, p. 175–176), o kirtis bent vienaskaitos galininke atitraukiamas į kamieną, pvz.: *sūnūs* (plg. *sūnuł*), *pūnīs* (Cs) ir t.t. Uodegénouose šalutinio kirčio buvimu būtų galima aiškinti ir dažnai išskirtinį pokirtinio dvigarsio *ie* nutęsimą. Pavyzdžiui, žodį „*bitýtē*“ transkribuojame *biti·tie* (būtų galima rašyti ir *biti·tiē*).

Nebuvo aišku, kiek šnektoje (ir apskritai vilniškių tarmėje) pailgėja kirčiuoti trumpieji balsiai, koks ilgųjų bei trumpųjų balsių skirtumas ir t.t.

Sudėtingiausias šiaurinių vilniškių šnekčių dalykas – priegaidės. Uodegėnuose, Ciskode kirčiuoti tvirtapradžiai balsai (ypač a) dėl latvių kalbos itakos neretai labai nutęsiami (plg. kāaaāja's „kojos“), tiek šaknyje, tiek priesagose dažnai juos tariant kyylančią intonacija. Fonetine transkripcija tokie garsai žymimi tvirtagale priegaidė, pvz.: brālis „brolis“, geltānas „geltónas“, žināja „žinójo“ ir t.t. (plg. Garšva, 1986, p. 221–231). Pateikėjai nurodė neskirią ir minimaliosios poros rūgsta – rūksta; tvirtagaliuose dvigarsiųose labiau pabrėžtas pirmasis komponentas.

Tyrinėjimo tikslas – tiksliai nustatyti Uodegėnų šnekto ilgų ir trumpų bei akutinių ir cirkumfleksinių balsių ir dvibalsių trukmės skirtumus. Tam reikalui, mūsų nuomone, užteko išmatuoti tik dalį skirtingos kokybės garsų. Duomenis apdoroti statistiškai (skaičiuojant standartinį nukrypimą, variacijos koeficientą, patikimumo intervalą, Stjūdento kriterijų) mūsų glaustame tyrinėjime nebuvvo būtina, nes rezultatų reikšmė dažniausiai aiški ir taip. Galutinio atsakymo dėl priegaidžių opozicijos stiprumo ir reikšmingumo šnekoje tyrinėjimas vis tiek negali duoti: kol nėra visiškai patikimo atsakymo apie rytu aukštaičių ir apskritai lietuvių kalbos priegaidžių pagrindinį diferencinį požymį, tol neaišku, kuri fonetinį požymį būtiniausia matuoti.

b. *Medžiaga, diktoriai, tyrinėjimo būdas*. Parinktos panašių žodžių poros, kurios daugiausia skyresi tiriamą ypatybe. Kad paaikštėtų žodžių reikšmę (riegaidžių ženklai nerašyti), su tais žodžiais sugalvoti trumpi (2–3 žodžių), vienodo ritmo sakiniai. Tiriami žodžiai ėjo sakinio gale ir buvo pabraukti.

Norint gauti objektyvesnius duomenis, sudaryti trys sakinių sąrašai. I sąraše (19 tiriamų žodžių) ir II sąraše (21 tiriamas žodis) sakiniai su abiem tiriamos poros žodžiais niekur nerašyti greta ir turėjo būti skaitomi vienoda (išvardijamaja) intonacija. III sąraše 18 tiriamų žodžių ėjo greta ir buvo skaitomi ne stulpeliu, bet eilutėmis (vienas po kito).

III sąraše buvo galima palyginti ir net sąmoningai pabrėžti tarimamas ypatybes. Čia buvo palikti tik svarbiausieji tiriamieji žodžiai: 4 žodžių poros (8 žodžiai), besiskiriančios balsių kiekynė, ir 5 žodžių poros su skirtingomis priegaidėmis. Ankstesniuose eksperimentuose pastebėta, kad antrasis poros žodis prieš pauzę dažnai ištariamas ilgiau, dėl to iš garsų kiekynė besiskiriančių žodžių gaile ējo žodis su ilgesniu garsu, o iš žodžių su skirtingomis priegaidėmis – dukart cirkumfleksas ir triskart – akutas. Dėl to akutinių ir cirkumfleksinių garsų skirtumas galėjo būti mažesnis, bet už tai objektyvus.

Žodžių sąrašą skaitė du diktoriai: Gelia (Helenė) Misiūnaitė, g. 1922 m. (toliau žymima G.) ir Jūzupas Misiūnas, g. 1924 m. (J.) (sesuo ir brolis, lietuviškiausios Uodegėnų k. Šeimos atstovai). Iš pradžių buvo perskaityti visi sakinių žodžiai, vėliau (eksperimentui) – tik pabrauktieji, turint omenyje visą sakinio kontekstą. Pirmoji diktore I sąrašą perskaitė iš viso 8 kartus (oscilografiniams tyrimui atrinkti 3 paskutiniai skaitymai), II sąrašą – 5 kartus, III sąrašą – 9 kartus (abu kartus atrinkti 2 pirmutiniai skaitymai). Antrajam diktoriui duotas skaityti tik III sąrašas.

Duomenys eksperimentui įrašyti 1985 m. liepos 17–18 d. magnetofonu „Romantik – 304“ (juostos judėjimo greitis – 9,53 cm/s) naudojant kryptinį mikrofoną. VVU Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje CI-33 tipo oscilografu padarytos 177 oscilogramos (juostos judėjimo greitis – 107 mm/s, laiko žymės – 0,01 s.). Kad būtų tiksliau, garsų trukmė matuota skaičiuojant laiko žymeklio viršunes.

Palyginus abiejų diktorių žodžių ilgi, matyti, kad diktorei G. žodžiai ilgesni (matyt, kiek lėtesnis kalbos tempas). Iš 13 jos žodžių net 12-os aritmetinis trukmės vidurkis yra ilgesnis už diktoriaus J. Iš 32 tos pačios diktorei matuotų balsų taip pat ilgesni yra 24 (trys ketvirtadalai).

Sprendžiant iš 5 žodžių porų, diktoriaus J. didesnis skirtumas tarp žodžių (tokios 3 poros; ilgesni priebalsiai), o diktorei G. didesnis skirtumas tarp balsų (tokios taip pat 3 poros). Balsų skirtumai ryškiausi III diktorei G. skaityme, dėl to šio skaitymo duomenys lentelėse pateikti atskirai (be to, juos galima lyginti su diktoriaus J. duomenimis, gautais skaitant tą patį žodžių sąrašą).

5. Balsių kiekybė (oscilogramų duomenys)

Oscilogramos rodo, jog šnektose nekirčiuoti ilgieji balsiai, palyginus su kirčiuotais, sutrumpėja 1,60–1,27 karto. Labiausiai trumpėja aukštutinio pakilimo balsai (ypač *i*), mažiau – žemutinio pakilimo balsai. Pavyzdžiu, žodyje *biti·ti·* bitytę nekirčiuotas balsis *i* už kirčiuotą yra trumpesnis net 108 ms arba 1,60 karto: kirčiuoto *i* trukmė – 289 ms, pokirtinio – 181 ms. Žodžių *sú·nu·* ir *su·nùs* nekirčiuotas balsis trumpesnis už kirčiuotą pirmajame skiemenyje 95 ms, arba 1,56 karto (264 ms ir 169 ms), o antrajame skiemenyje – 62 ms arba 1,19 karto, žodyje *vagá·ja·* „vagójo“ – 71 ms, arba 1,27 karto (337 ms ir 226 ms, žr. 1 lentelę).

Kuo toliau skiemuo nuo žodžio pradžios, tuo ilgesnis tame esantis balsis. Palyginus su pirmuoju žodžio skiemenui, antrajame skiemenyje balsis *u·* ilgesnis 1,19 karto (*su·nùs* – *sú·nu·*), o trečiajame skiemenyje balsis *a* ilgesnis 1,80 karto (*vagá·ja·* „vagója“). Greičiausiai dėl tos tendencijos pirmajame žodžio skiemenyje ilgojo kirčiuoto balsio *a* trukmė yra 291 ms (*ná·sis*), 310 ms (*kā·šy·e*), o antrame skiemenyje – 331 ms (*vagá·ja·*) ir t.t. Panašaus atviro skiemens pokirtinis trumpasis *a* antrajame skiemenyje yra 143 ms (*rú·ksta*), o trečiajame – 182 ms (*vagá·ja·*). Išimtį sudarė ilgasis *a* žodžiuose *sú·da·* (343 ms) ir *vagá·ja·* (266 ms) – dėl lėtesnio kalbos tempo dviskiemenuose žodžiuose balsiai ir turėtų būti kiek ilgesni negu daugiaskiemiuose.

Pirmajame žodžio skiemenyje žemutinio pakilimo balsai kiekybiškai redukuojami labiau negu aukštutinio pakilimo balsai, t.y. kuo balsio absolutinė trukmė didesnė (pvz. *á*=334 ms, *í*=247 ms), tuo daugiau jis gali būti ir redukuotas. Pirmojo skiemens trumpasis *a* 3,37–3,28 karto trumpesnis už kirčiuotą antrojo skiemens ilgajį balsį ir 2,66 karto – už pokirtinį trečiojo skiemens *a* (*vagá·ja·*), o balsis *i* trumpesnis atitinkamai tik 2,95 ir 1,85 karto.

Pagrindinių porų 28 garsų opozicijos rodo, kad prieš ilgesni garsą yra ilgesni 20 garsų (72 %). Tarp jų yra devynios balsų opozicijos (išimtį sudaro 3 jų opozicijos, arba 25 %) ir 11 priebalsų opozicijų (išimtys – 5, arba 31 %).

Dar tiksliau šio dėsningo priežastis galima suprasti, jei palyginsime kirčiuoto balsio ir viso žodžio trukmę. Iš 8 porų yra ilgesni 6 žodžiai (*su·nùs*, *biti·ti·*, *ná·si·s*, *rú·ksta*, *kā·šy·e*, *diē·vas*); išimtys – 2 žodžiai (*laū·kas*, iš dalies ir *vagá·ja·*). Taigi balsai ir priebalsai dažniausiai būna ilgesni prieš ilgesnį garsą, arba tiksliau – prieš ir po ilgesnio kirčiuoto žodžio balsio. Šis fonetinis dėsnis, rodos, būdingas daugeliui aukštaičių šnekty.

Uodegėnų šnektose ilguosių aukštutinio pakilimo balsius *i*, *u·* fonetiškai būtų galima laikyti ilgaisiais, o žemutinio pakilimo balsį *a* – pusilgiu. Minimalioje poroje *ná·si·s* – *ná·sis* ilgasis balsis *i* (182 ms) apskritai yra 2,09 karto ilgesnis už trumpąjį *i* (87 ms). Balsis *i* 1,99 karto ilgesnis diktoriaus J. kalboje ir 2,19 karto (skaitant gretą – net 3,27 karto) – diktorei G. kalboje.

Skaitydami žodį *ná·si·s* po žodžio *ná·sis* (taip buvo 5 kartus iš 10), diktoriai ilgojo balsio skirtumą dažnai pabrėždavo. Bet galima neabejoti, jog bent pokirtiniame skiemenyje balsio *i* trukmė svyruoja nuo trumpojo balsio iki daugiau kaip

Porūs Nr.	Žodis	Diktorius	n	C	V
1	su'nūs	G.	2	—	245
		"	7	—	189
		J.	3	—	123
		G., J.	10	—	169
		G.	2	—	275
	sú'nu'	J.	3	—	257
		G., J.	5	—	264
		G.	2	85	105
		"	7	108	103
		J.	3	130	87
2	biti'ti'	G., J.	10	116	98
		G.	2	80	80
		"	3	90	70
		J.	5	86	74
		G., J.	2	115	280
	biti'tie	"	6	95	277
		J.	3	100	320
		G., J.	9	96	291
		G.	2	95	280
		"	7	122	301
3	ná'sis	J.	3	75	257
		G., J.	10	110	288
		G.	6	65	104
		J.	2	65	95
		G., J.	8	65	101
	vagá'ja	G.	(2)	75	125
		J.	2	85	75
		G., J.	4	80	100

1 ir 2 lentelėje n – to paties žodžio pakartojimų skaičius, C – priebalsis, V – balsis ar našiu žodžiu (ar jų dalii) ir galiniu (1 lent.) ar kirčiuotu (2 lent.) balsiu ir dvibalsiu trububai už jį ilgesnio. Pirma, kas neįmanoma šnektoje, to ir pabréžti negalima. Antra, ir skaitant ne greta, ilgojo balsio trukmė buvo 90, 80, 100, 100 ir 320 ms (vidurkis – 132 ms), o trumpojo balsio – 70, 80, 90, 70 ms (vidurkis – 78 ms, t.y. 1,77 karto trumpesnis).

Poroje *vagá'ja* – *vagá'ja* pokirtinio ilgojo balsio trukmė tik 1,46 karto viršija trumpąjį balsį (1,50 karto diktoriés G. kalboje ir 1,44 karto diktoriaus J. kalboje). Kaip ir balsio i', ilgojo a' trukmė labai ivairuoja ir kartais būna mažesnė net už atitinkamo trumpojo balsio trukmę. Bet kad dažniausiai ilgasis a' yra šiek tiek ilgesnis

besikiriančiuose balsių kiekybe (ms)

C	V	C	V	L	Skirtumas	
					Žodžių	galo V
240	170	215	—	870	255	
206	219	—	—	614		
180	253	—	—	556	16	60
198	229	—	—	596	26	27
125	215	—	—	615		45
90	193	—	—	540		
104	202	—	—	570		
240	350	200	210	1190	195	
201	301	211	189	1107		
197	206	155	177	1006	43	
200	289	199	181	1083	107	
160	195	180	300	995		90
170	213	157	263	963		86
166	206	166	278	876		97
170	75	220	—	640		
171	77	—	—	620		
140	107	—	—	667		
160	87	—	—	634		
175	245	230	—	1025	85	170
173	169	—	—	765	45	92
160	213	—	—	705	38	106
169	182	—	—	749	115	95
112	326	123	183	910		
100	345	110	180	895		
109	331	120	182	908		
110	365	190	275	1140	230	95
95	310	180	260	1005	110	80
103	337	185	266	1071	163	84

dvibalsis (įjū kokybę rodo žodis), L – matuotų garsų ($CVCV$) bendra trukmė. Dviejų patrukmės skirtumas rašomas prie to poros žodžio ar garso, kuris yra ilgesnis.

už trumpajį, rodo ir anksčiau minėtų žodžių pokirtinių balsių santykis su kirčiuotais. Jis skiriasi 1,43 karto.

Dviskiemenių ir triskiemenių žodžių ilgasis pokirtinis i sutampa: žodyje $ná-si's i$ yra 182 ms, $biti-ti$ – 181 ms. Dviskiemenių žodžių balsis a trumpajį a viršija mažiausiai pustrečio karto: jei uždaroje galūnėje (-as) a trukmė svyruoja nuo 93 iki 159 ms, o atviroje galūnėje (-a) – nuo 143 iki 165 ms ($rú-ksta - rú-ksta$), tai atviros galūnės ilgasis a prilygsta 343–426 ms ($sú-da - sú-da$). Ši ypatybė aiškiai rodo, jog fonologiškai ne tik aukštesnio, bet ir žemutinio pakilimo nekirčiuoti.

2 lentelė. Garsų trukmė žodžiuose, sudarančiuose opoziciją

Poros Nr.	Žodis	Diktorius	n	C
1	sú·da·	G.	8	—
		J.	3	—
		G., J.	11	—
		G.	11	—
		J.	3	—
	sū·da·	G., J.	14	—
		G.	2	95
		"	4	93
		J.	3	100
		G., J.	7	95
2	rú·ksta	G.	3	93
		J.	3	77
		G., J.	6	85
		G.	5	—
		J.	3	—
	rū·ksta	G., J.	8	—
		G.	6	—
		J.	3	—
		G., J.	9	—
		G.	2	—
3	ká·šyε	J.	7	—
		G., J.	3	—
		G., J.	10	—
		G.	2	180
		"	7	—
	kā·šyε	J.	3	—
		G., J.	10	—
		G.	2	95
		"	4	115
		J.	3	95
4	tievas	G., J.	10	—
		G.	2	—
		"	7	—
		J.	3	—
		G., J.	10	—
	diēvas	G.	2	—
		"	7	—
		J.	3	—
		G., J.	10	—
		G.	2	95
5	pláukas	"	4	113
		J.	3	95
		G., J.	7	108
		G.	2	130
		"	4	113
	laūkas	J.	3	65
		G., J.	7	97

pagal tvirtapradę ir tvirtagalo priegaidę (ms)

V	C (cc)	V	L	Skirtumai	
				žodžių	kirč. V
300	95	345	740		
267	90	337	694		
291	94	343	728		
330	99	389	818	78	30
273	87	340	700	6	6
318	98	380	796	68	27
320	435	180	1030	419	80
290	145	167	695		
207	185	110	602	38	
254	402	143	894	306	24
240	125	153	611		
220	90	177	564		13
230	108	165	588		
334	186	228	748		
270	187	240	697		
310	186	233	729		
341	217	261	819	71	
280	180	260	720	23	7
321	204	261	786	57	11
160	120	190	470	10	40
229	110	173	512		
130	95	110	335		
199	106	155	460		
140	120	225	665		
263	125	170	558	46	34
140	150	120	410	75	10
226	131	159	516	56	27
340	150	95	680		35
317	157	90	679	69	20
280	115	113	603	91	40
301	143	100	652	29	28
305	155	100	690	10	
297	103	97	610		
240	120	87	512		
273	160	93	623		

tus balsius visose pozicijose tikslinga laikyti *ilgaisiai* ir *trumpaisiai*. Nekirčiuoti pusilgiai ar trumpieji balsiai gali būti ilgųjų variantai.

Kirčiuoti trumpieji balsiai šnektoje gali būti smarkiai ilginami ir net pranokti nekirčiuotus ilguosius balsius. Žodyje *padāra* ($n=5$) kirčiuotas *à* (218 ms) trigubai viršija prieškirtinį *a* (70 ms) ir beveik prilygsta pokirtiniam *ar* (228 ms), kuris ilgesnis tik 1,04 karto. Kirčiuotas trumpasis *ù* (*sūnùs-sú·nu*) 1,13 karto viršijo pokirtinį ilgąjį *u* ir net 1,35 karto prieškirtinį.

Pokirtinio *ar* abu diktoriai pernelyg netrumpino. Kirčiuoto trumpojo *ù* ilginimu ir nekirčiuotų *u* kiekybine redukcija išsiskyrė diktorius J. Balsis – *ù* šio diktoriaus kalboje tik 1,02 karto buvo trumpesnis už kirčiuotą ilgąjį *ú* (diktorės G. – 1,26 karto; 1,32 (diktorės G. – 1,08) karto *u* buvo ilgesnis už pokirtinį „ilgąjį“ *u* (193 ms) ir net 2,06 (G. – 1,16) karto – už prieškirtinį *u*.

Dinaminio kirčio požymiai diktoriaus J. kalboje labiau galėjo pasireikšti dėl to, kad J. lietuviai šneka rečiau negu G., taigi šnekta yra labiau primiršęs ir gal daugiau paveiktas kitų kalbų.

Šalutinio kirčio požymiai neryškūs. Poroje *sūnùs-sú·nu* ilgiausias prieškirtinis balsis (280 ms) prilygsta ilgiausiam pokirtiniam balsiui. Šie požymiai labiau pasireiškė diktorės G. III skaityme, kuriame prieškirtinio *u* trukmė – 245 ms, pokirtinio – 215 ms, kirčiuoto trumpojo – 170 ms, ilgojo – 275 ms.

Diktorei G. iš viso 7 kartus ištarus žodži *sūnùs*, 4 kartus ilgasis balsis buvo bent kiek ilgesnis už trumpąjį. Lyginant žodžius *bití·tie*, *bití·ti* ir *vagája*, pokirtinis ie buvo 97 ms (1,54 karto) ilgesnis už *i* ir 12 ms (1,05 karto) – už *a*.

Žodžiuose *nùn'ašu* – *nun'āššu* dvigubas šč (350 ms) 1,25 karto viršijo š (280 ms). Iš klausos aiškiai suvokiamas kaip dvigubas, realiai jis trumpesnis už pusilgi.

6. Priegaidės

Žodžių porų opozicijų, besiskiriančių priegaidėmis, kirčiuotų balsių ir viso žodžio (be priebalsių *s*, *k*, *p*, *t*) trukmės skirtumai buvo tokie: 1) *sú·da* – *sū·da* 37 ms ir 68 ms, 2) *rú·ksta* – *rú·ksta* 24 ir 306 ms, 3) *ká·šyie* – *kā·šyie* 11 ir 57 ms, 4) *tie·vas* – *diēvas* 27 ir 56 ms, 5) *pláukas* – *laūkas* 28 ir 29 ms. Žodžių trukmės skirtumas už kirčiuotų balsių trukmės skirtumą buvo didesnis atitinkamai 1,84, 12,75, 5,18, 2,07 ir 1,03 karto. Tai įtikinamai rodo, jog diferencijuojant priegaides, skiriamais požymis gali būti ne balsio trukmė (didžiausias skirtumas – 37 ms, kuris iš klausos vargu ar gali būti atpažistamas), bet viso žodžio trukmė. Ją salygoja kirčiuotų balsių su skirtingomis priegaidėmis trukmė. Prozodinis požymis kaip tik gali užimti garsų atkarą, ilgesnę už vieną fonemą.

Kaip ir daugelyje aukštaičių tarmių, balsiai ir žodžiai, turintys tvirtagalę priegaidę, yra kiek ilgesni už tvirtapradžius. Išimtis iš šios taisyklės buvo pora *rú·ksta* – *rú·ksta*. Šiuos žodžių skirtumus atvirščiai išryškino diktorė G., kartais bandžiusi „skaityti“ ir priebalsi *g* vietoj *k*; dėl to žodis su *g* išėjo ilgesnis. Žinoma, kad akūtiniai dvigarsių pirmasis komponentas – žemutinio pakilimo balsis „kirčiuotas“ gali pailgėti daugiausia (plg. Garšva, 1984 b, p. 75–77). Dėl to poroje *pláukas* – *laūkas* akūtiniai dvibalsiai buvo ilgesni už cirkumfleksinius.

Priegaidžių skirtumai net žodžio atkarpoje nėra dideli ir pastovūs, todėl suprantama, dėl ko iš klausos ir savistabos šnekto priegaidės menkokai skiriamos. Kaip ir visi kiti kiekybiniai skirtumai, priegaidžių trukmės skirtumai buvo žymesni diktörės G. kalboje (išskyrus poros *kā·šyε* – *kā·šyε* kirčiuoto balsio ilgi ir poros *tie·vas* – *diēvas* žodžių ilgi). Sprendžiant apie cirkumfleksinio balsio ā' trukmę iš žodžio *kā·šyε* (321 ms), 4 žodžiuose akūtinio ā' trukmė viršijo ā' (*lā·jam*, *vagá·ja*, *ká·ja·m*, *vagá·ja*) trukmę atitinkamai 360, 338, 333 ir 331 ms ir 4 žodžiuose (*gel-tá·nas*, *ná·si·s*, *ná·sis*, *ká·šyε*) nebuvo didesnė (260, 288, 291, 310 ms). Dėl to suprantama, kodėl akūtiniai ā' tankiai transkribuojami kaip cirkumfleksiniai.

Neblogai skirtos poros *sú·da* – *sū·da* ir *sú·dai* – *sū·dai* „indai“: ú bendra trukmė – 289 ms, ū – 312 ms (n=14 ir 17). Žodyje daužau „daužiau“ galinis dvigarsis (360 ms) buvo net 60 ms trumpesnis už tokį pat garsą žodyje *daužau* „daužau“ (420 ms). Žodžio *tie·vas* „tēvas“ matavimai rodo, kad sudvibalsintas ē nesiskiria nuo tikrojo ie.

Dalyje žodžių išmatavus atstumą nuo kirčiuoto garso pradžios iki intensyvumo viršūnės, iš penkių porų „tvirtapradžkesni“ už cirkumfleksinius buvo tik žodžiai *sú·da* ir *tie·vas*. Taigi ir šis požymis vargu ar būtų ryškesnis priegaidžių skriamasis požymis. Matuotos kai kurių pokirtinių dvigarsių sudėtinės dalys rodytu, jog šie garsai, kaip daugelyje lietuvių šnekta, yra tvirtagaliai: žodžio *lā·jam* galinio dvigarsio komponentų trukmė yra 70 ir 190 ms, *vagá·jam* – 143 ir 170 ms (išimtis – *ká·ja·m* 177 ir 87 ms), *ká·šyε* – 85 ir 135 ms, *kā·šyε* – 90 ir 175 ms.

II. MORFOLOGIJA

Uodegėnų šnektai būdingos vardažodžių vienaskaitos iliatyvo formos, kurios vartojamos ne tik krypciai, bet ir vietai reikšt. Taigi iliatyvo ir lokatyvo reikšmės yra sumišusios, plg.: *aik grýñča:j/grýñčan* ir t. t. Moteriškosios giminės vardažodžių paradigmose kiek dažnesnės vienaskaitos lokatyvo formos.

Iliatyvas vartojamas vietoj lokatyvo labai dažnai: *pá·cis pí·masei aīna ri·tañ da Krieslaukai; ragie·jau sapa·nañ tievū;* *par dükteri dar·žalin miegáuna; kitu miškañ prí·rbiša par pù·šy;* *gul·bieja žà·mien, kai kur'anoū p'á·čuku;* *čik·ölw „plaukus“ išmazgá·ja pirtiñ.*

Kartais iliatyvas pavartojuamas vietoj galininko: *dunt'álín skáudž'a.* Lokatyvas taip pat pavartojuamas vietoj iliatyvo ar prielinksnių konstrukcijų, pvz.: *indietas tamá·j skrún'a:j; na bürna:s burná:j kalbu pierdavie; ašai alí·vuos tamuōs ir nenli·stumai „neilišciau“.*

Ne tik daiktavardžiai, bet ir kiti vyriškosios giminės vardažodžiai (būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai ir t. t.) vienaskaitos naudininko linksnyje turi daiktavardinę galūnę -ui, pvz.: *gílui* „giliam“, *žál'ui* „žaliam“, *geriesn'ui* „geresniam“, *g'árajui* „gerajam“, *jáunajui* „jaunajam“, *à·nui* „anam“, *kítui* „kitam“, *šítui* „šitam“, *visui* „visam“ ir t. t. Išimtis – įvardžiai *jám*, *tám*, *mán*, *táu*, *sáu*. Dėl vietinės latgalių šnekto ši Uodegėnų šnekto ypatybė negalėjo atsirasti, nes latviai čia visur turi galūnę -am, plg.: *vienui língui* „vienam langui“ – ltg. *ví·nam lü·gam*, *pá·ciam* – *pò·sam* ir t. t.

Asmeninių ir savybinių įvardžių vienaskaitos galininko galūnė -im (*manim* „mane“, *tavim* „tave“, *savim* „save“) sutampa su vienaskaitos įnagininko galūne. Šios ypatybės latgalių šnekta taip pat negalėjo paveikti (plg. *manim* „mane“ – ltg. *māni*). Minėtų formų galūnės -ui, -im greičiausiai atsirado dėl analogijos ir gana seniai (prieš jas galūnių -am, -e gal ir nebuvo).

Kelintiniai skaitvardžiai nuo „vienuolikto“ iki „devyniolikto“ šnektoje vartojami su priesaga -likis, -likie: *vienuolikis*, *vienuolikie*, ..., *devi·n'a·likis*, *devi·n'a·likie*.

Populiarios būdvardžių, kelintinių skaitvardžių įvardžiuotinės formos, pvz.: *kálnas*, kur *dídz'a·s'a·s* pù.šy's; ek tū, *mà.žasei*, aik grýñčan; *pirmasei* mì.rie *vi-riesniesei* brä·lis ir t. t.

Įvardžiuotinių būdvardžių vyriškosios ir moteriškosios giminės formų vienaskaitos galininkas ir įnagininkas sutampa su moteriškosios giminės naudininku ir turi galūnę -(i)ajei: *g'árajei mā·mūti* „gerąjų momutę“, *pírmajei vaiku* „pirmąjį vaiką“, su *g'árajei brä·li* „geruoju broliu“, su *g'árajei sásari* „geraja seserimi“.

Įvardžiuotinių būdvardžių formų vyriškosios giminės daugiskaitos naudininko galūnė -(ie)jam, -(ie)jiem: *didiejam* ~ didiejams „didiesiems“, *platiejam* ~ platiejams „platiessiems“, *jauniejiem* ~ jauniejiems „jaunesiems“. Ši forma sudaroma prie tos giminės daugiskaitos vardininko kamieno (*didiej-i*, *platiej-i*, *jauniej-ie*) pridedant vienaskaitos naudininko galūnę -am, -iem.

Kaip ir gretimose šiaurrytinėse šnektose (apie Daūgpilį, Indricą), Uodegenuose nėra būdvardžių aukščiausiojo laipsnio paprastosios formos. Vietoj jos būna analitinės formos, sudarytos iš įvardžių *pats*, *pati* ir nelyginamojo arba aukštesniojo laipsnio būdvardžių (dažniausiai įvardžiuotinių), pvz.: *pácis màžasei*, *pats geriesnisei*, *pats seniesnisei*, *paci didz'ája*. Pasitaiko ir sinonimiškos konstrukcijos: *baltiesnie par visám*, *viel mažtiesnis*, *viel pati baltája*.

Būdvardžių vyriškosios giminės vienaskaitos vardininkas, taip pat būtojo laiko dalyvis dažnai vartojamas vietoj būdvardžių bevardės giminės: *Pli·tà kurrinas*, *šyłtas*, *a vakarañ* – *šálta/šáltas*. *Bù.va* švarùs grýñčaj, *iššlúotas*. *Màžas bù.va* *dúona·s*. *Žma'n'ū· pílnas*. *C'a sunkùs gi·vint*, *túmsas*. *Kiek cá strāka ragietas*, *ak*, *dievùlis*.

Vienaskaitos vardininke u kamieno būdvardžiai turi galūnes -as, -a (*àštras*, *ašt-rà*, *gi·las*, *-a*, *riěbas*, *stiňgras*, *suňkas*, *tuňtas* ir t. t.) ir vienaskaitoje yra linksniuoja-mi pagal a kamieno paradigmą. Bevardėje giminėje kirčiuotos senosios galūnės yra išlikę, plg.: *lingvù* „lengva“, *gilù*, *tumsù*.

Daugiskaitos vardininke a, ia (kartais ir ija) kamienų vyriškosios giminės būdvardžiai, neveikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviai vietoj galūnės -i paprastai turi u kamieno galūnę, pvz.: *g'áru·s* „geri“, *mù.štu·s* „mušti“, *s'ànus* „seni“, *svéti-mu·s* „svetimi“, *nujaūktu·s* „nuversti“. Šių formų galūnė -üs greičiausiai kilusi iš pilnesnės galūnės -uos, o veiksmažodžių (žr. toliau) galūnė -is – iš pilnesnės -ies. Nesutrumpinta galūnė -uos (iš dalies ir -ies) seniausių šnekto atstovų dar buvo gana dažnai vartojama (bet jau rečiau už sutrumpintas galūnės -us, -is), plg.: *gí·vuos* „gyvi“, *jáunuos*, *smúlkuos*, *supjáusti·tuos* „supjaustyti“, *na·rýtetuos* „norėtusi“, *ais mazgá·tuos*, *važyinietuos* ir t. t. Vietinė latgalių šnekta vietoj lietuvių galūnės -üs/-uos turi -i: *ilgus* „ilgi“ – ltg. *gàri*, *sù.ktu·s* – *sàlikti* ir pan.

Vietoj jvardžiuotinių būdvardžių, prieveiksmių, veiksmažodžių (ypač sangrąžinių) galūnės -i gali būti išlikusi pilnesnė galūnė -ie, plg.: *seniejie* „senieji“, *jauniejiems* „jauniesiems“, *artie* „arti“ (bet *ta·li*), *unkscie*, *klausí·ties* ir t. t.

Asmeninių jvardžių daugiskaitos galininkas – *muñ, juñ*. Tokia pati ir daugiskaitos įnagininko galūnė (*muñ, juñ*). Taigi jvardžių aš, tu daugiskaitos naudininko, galininko ir įnagininko galūnės, kaip ir kitose rytiečių šnektose, yra vienodos.

Fonetiškai sutampa visų vardažodžių vienaskaitos galininko ir įnagininko galūnės (tik galininke jos gali būti ilgesnės), pvz.:

vns. gal.: *stàlu*·, v̄ieji·, diēnu·, ma·mùti·, p'ā·ly·, žmá·gu·, àki·, úndini·, sàsari·, gìlu·, žàli·, geríesni·, plàtajei, manim;

vns. jn.: stàlu, v̄ieji, diēnu, ma·mùti, p'ā·ly, žmá·gu, àki, úndini, sàsari, gìlu, žàli, geríesni, plàtajei, manim.

Taip pat sutampa daiktavardžių ā, iā, ē, i kamienų moteriškosios giminės daugiskaitos naudininko ir įnagininko galūnės, pvz.:

dgs. naud.: *ruñka·m*, *marc'á·m*, bití·tiem, naktim;

dgs. jn.: *ruñka·m*, *marc'á·m*, bití·tiem, naktim.

Šnektoje pasitaiko veiksmažodžių atematinio asmenavimo liekanų, pvz.: *aci(pri-, sù-) gulsta, mîrsta, pakl'ú·sta, pû·sta, sâpsta, skaüsta, (ap)siësta* ir t. t.

Asmenuojama taip:

(èš)	<i>gáustau</i> „gaudau“,	<i>sòirkstu</i> „sergu“,
(tù)	<i>gáustai</i> „gaudai“,	<i>sòirksti</i> „sergi“,
(ànas, àni's)	<i>gáusta</i> „gaudo“,	<i>sòirksta</i> „serga“,
(mèš)	<i>gáustum</i> „gaudom“,	<i>sòirkstam</i> „sergam“,
(jūs)	<i>gáustat</i> „gaudot“,	<i>sòirkstat</i> „sergat“.

Šnektoje nėra žinoma dalelytė „tegu“. Geidžiamoji nuosaka sudaroma iš *leí/laí* (plg. la. k.) ir ešamojo ar būsimojo laiko trečiojo asmens: *leí gáusta, leí pàjima, laí pàšvils*.

Šnektoje tebéra gyvas siekinys (jį gali pakeisti ir bendratis), plg.: *Raik'a naít padabá·tu*. *Brális aís mazgá·tu·s /mazgá·tuos. Aik da miškui úogur r yñktu. Aik sietu· /siet márkvur. Aisu siedíntu· /siedint búlv'u*. Vietinė latgalių šnektai šiuo atveju turi tik bendrati, plg.: *aja dúona·s prašítu* – gúoja málizeitēs pràseit.

Dviskiemeniai veiksmažodžiai, kurių bendratys baigiasi sandūra -sti, -šti (mèsti, áusti, nèsti ir kt.), būsimajame laike turi dvigubą formantą -ss-, -šš-: *m'á·ssu, v'á·ssu, á·ussu, n'á·ssu, m'á·ssi* ir t. t. Tokiu būdu Uodegénų šnektai bent formaliai išlaiko senią būsimojo laiko veiksmažodžių darybą: bendraties kamiengalį ir priesagą -s-: *mes-ti + si-u → messiu, neš-ti + si-u → neššiu* ir t. t.

Tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmasis asmuo turi galūnę -um, o antrasis -im:

eš *sviestum*, *siedíntum*, *máudi·tumuos*

tu *sviestim*, *siedintim*, *máudi·timies*.

Šios galūnės, matyt, kilusios dėl analogijos su latgalių tarme, pvz.: *es satum, tu sietim*.

Tariamosios nuosakos daugiskaitos pirmajame asmenyje vartojamas šiaurinių rytiečių formantas -(*m*)ēme, antrajame asmenyje – -(*m*)ēte, pvz.: *nisuválgitumiem, sviešestumiem, k'áltumiet*. Ši galūnė gali būti ir sangrąžinė: *máudi·tumimies, máudi·tumities*.

Tas formantas išlaikomas ir sangrąžinių veiksmažodžių daugiskaitos pirmojo ir antrojo asmenų galūnėse: -*simies* / -*siamies*; -*sities* / -*satiates*, pvz.: *máudi·simies/máudi·s'amies*.

Būsimojo laiko ir tariamosios nuosakos veiksmažodžiai gali turėti postpozicinę galūnę -ai: *indiesimai* „idėsim(e)“, *miegáusimai* „miegosim(e)“, *ma'kietim/ma'kieitimai* „mokėciau“ (ltg. múocetim), *nemiřtumai* „nemirčiau“, *nenl'i·stumai* „neilisčiau“, *pakalbietimai* „pakalbétum“, *siedletumai* „sédéčiau“.

Šnektoje nėra žinomas veiksmažodžių būtasis dažninis laikas – tokį pavyzdžių neaptikta, taip pat pateikėja H. Misiūnaitė negali paaiškinti priesagos -davareiksmės. Būtaji dažninų laiką atitinka sinoniminės formos: vaikšiodavo – *kasdien váikščieja*, verkdavo – *daük viérkie* ir pan.

Daugiausia veiksmažodžių skirtumų šnektoje yra sudarant sudėtingesnes formas, sudurtinius laikus. Prie sangrąžinių veiksmažodžių pridedant priešdėli, sutrumpinta sangrąžos dalelytė *s* (< *si*) žodžio gale palieka, o antroji nesutrumpinta sangrąžos dalelytė gali būti ir pridedama (kaip latgalių šnektoje), ir nepridedama, plg.: *nāras* ~ *norias* „norisi“ – *nisinär̄t̄is* ~ *nesinoris* „nesinori“, *rāgis* ~ *rēgis* „regisi“ – *nisiragis* ~ *nesiregis* „nesiregi“, *bijāja's* „bijojosi“ – *pabijāja's* ~ *pabijojos* „pasi-bijojo“.

Vietoj „nebūtų buvę“ sakoma „būtų nebuvę“ (*bú't' nibù.vis*). Sudurtinių atlikinių veiksmažodžio formų pirmasis komponentas (*būti* formos) tiesioginės nuosakos esamajame laike suniveliuotas ir visuose asmenyse nesiskiria: sakoma, pavyzdžiui, ne tik *jis yra kasęs*, bet ir *aš yra* „esu“ *kasęs* ir t. t. (plg. *aš māžas bú·damas i'r kāsis tu kálnu ir atràdis pinigū*; *kažin kákis tu i'r* „esi“). Šių formų būtajame kartiniame laike veiksmažodis *būti* jau kaitomas, bet moteriškoji giminė vienaskaitoje turi galūnę -ia, pvz.: *aš buvaū nupiřkusia* „nupirkusi“, *tu buvaī nupiřkusia* ir t. t. Tariamojoje nuosakoje vietoj laukiamo pirmojo komponento *aš bú·tum* „būčiau“, *tu bú·tim* „būtum“, ānas *búrtu* ir t. t. yra tik vienas *bú't'* „būti“: *bú't' nipataīsis* „būtų nepataisęs“, *bú't' išvirus* „būčiau išvirus“, *bú't' pašíldis* „būčiau pašildžiusi“, *bú't' apsprágī* ~ *būti* apsprógę „būtų nusprogę“.

Veiksmažodžių bendratys dažniausiai yra sutrumpėjusios ir baigiasi formantu -*t* (*miegáut* „miegoti“, *pū·st*), bet kartais ištariama ir pilna galūnė -*tie*: *miřtie, válgi·tie*. Sistemingai formantu -*ties* baigiasi sangrąžinių veiksmažodžių bendratys: *bávi·ties* ~ *bovytis* „žaisti“, *grí·sties* „grižtis, gręžtis“, *kū·sties*. Skirtingai nuo formanto -*tuos* (plg. *mazgátuos*), formantas -*ties* (plg. *mazgáties*) išlieka dažniau, kitaip jis supątų su latgalių šnekta, plg.: *kélties* – *celti's, klausí·ties* – *kláuseiti's, vanáties* – *piërti's*. Kartais formantą -*kies* turi ir liepiamosios nuosakos vienaskaitos antrasis asmuo, plg. *klausí·kies* „klausykis“.

Esamojo laiko trečiajame asmenyje vietoj antrosios asmenuotės veiksmažodžiu galūnės -i dažniau vartojama pirmosios asmenuotės galūnė -(i)a, plg.: *gūl'a/gūli*, *mī'l'a/mīli*, *nāra/nár'a/nári*, *rāg'a/rāgi*, *sied'a/siedi*, *ti'l'a/tí-li*, *tūra/tūri*, *žvíd'a/žvídi*, *náras/nár'bis* ir t. t. To paties laiko daugiskaitos pirmajame ir antrajame asmenyje var tojamos naujosios galūnės: *mī'l'am*, *rāg'am*, *mī'l'at*, *rāg'at*. Gali būti suminkštintas prieš galūnę einantis priebalsis: *skaūdz'a* „skauda“, *pil'a* (dar plg. *šakn'ū*, *žuv'ū*).

Būtajame kartiniame laike pirmosios asmenuotės veiksmažodžiai gali turėti trečiosios asmenuotės galūnes, plg.: *dirbie* ~ *dirbè* „dirbo“, *rýñkie* ~ *riñkè* „rindo“.

Esamojo laiko dalyvių pasitaiko tik vienas kitas: *gūl'uncis* ~ *gūliančis* „gulintis“, *miegáununčis* ~ *miegáunančis* „miegantis“, *drà.bunčis* ~ *drebančis* „drebantis“, *snáudunčis* ~ *snáudančis* „snaudžiantis“ (žmogus), *ži'dunča* ~ *žýdanča* „žydinti“ (liepa); *givenimas námas*, *à.rama's'as žàmies*, *válgi'masei*, *valgi'má'ja* „valgomoji“ (šiuos pavyzdžius pateikėja pasakė, paprašius išversti atitinkamus dalyvius iš latvių ar rusų kalbų).

Iš pavyzdžių matyti savita veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių daryba su priesaga *-ancis*, *-ančia* (> *uncis*, *-unča*). Priesaga *-ancis* vietoj *-intis* galėjo būti pradėta vartoti dėl analogijos su kitais kamienais (plg. *dirb-antis*), pvz.: *ži'd'a+antis* – *ži'd(i)antis* > *ži'dunčis*. Kadangi 8 linksniuose (iš 12) buvo priebalsis č, jis įsivestas ir likusiems 4 linksniams.

Populiарūs būtojo laiko veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyviai. Išskyrus vieną kitą atveji, jų daryba yra analogiška bendrinės kalbos būtojo laiko dalyvių darybai (yra tik rytiečių galūnė *-asei* ir fonetiškai dėsningi pakitimai), pvz.: *paválgi's* „pavalges“, *sušìl'bis* „sušileš“, *prijúnkus* „prijunkusi“, *suáugi* „suaugę“, *paka'riňtas* „pakabintas“, *atjúktasei* „atprastas“, *niprädieta* „nepradėta“, *mùštu's* „mušti“, *paláida'ti* „palaidoti“, *insiedíntas* „isodintos“.

Būsimojo laiko dalyvių (kaip bendrinės kalbos „galésiąs“, „būsimas“) šnektoje nepastebėta.

III. LEKSIKA

1. Šnekto leksikos apibūdinimas

a. Žodžių daryba

Leksikos skyriuje pateikiama dalis įdomesnių, daugiausia lietuviškos kilmės Uodegėnų šnekto žodžių, besiskiriančių nuo bendrinės kalbos (bk). Transkripcija čia labiau supaprastinta. „Lietuvių kalbos žodyno“ pavyzdžiu diferenciniame šnekto žodyne priešdėlėti žodžiai dedami kartu su nepriešdėlėtais.

Šnektoje dažniau negu bendrinėje kalboje priešdėlis *po-* atstoja būvardžių ir prieveiksmių priesagą *-okas*, *-a*, kuri nelabai žinoma: *pakietūs* „pokiečiai, kietoki“, *pàsta'rūs* „postoriai, storoki“, *pàsunkūs* „posunkiai, sunkoki“, *pàkurcis* „pokurtis, kurtokas“, *pàgilei* „pogiliai, gilokai“, *pàsenei* „poseniai, senokai“. Vietoj priešdė-

lio *i*- visur yra senesnis rytietiškas jo atitikmuo *in-* (vartojamas tarp Ciskodo ir Čapsio): *inmeti*, *indiesi*, *indúoda*, *inkúrsu*, *insiedenaū* ~ *isédenaū* „išodinai“, *insipil*.

Priešdėlių ir prielinksnių (proklitiku) priebalsis *n* prieš *p* dažniausiai virsta *m*: *impili* „ipili“, *impil'k* „ipilk“, *im pènsija's* ~ ant pensijos „pensininkas“, bet *inplýša*, *inpúola*. Prielinksnio *i* šnektoje nėra: vietoj jo vartojamas prielinksnis *da* su naudininku, iliatyvas ir kitos sinonimiškos formos. Retas priešdėlis *už-* (*až-*): *uškúrsu* „užkursiu“, *aždarýtūs* „uždaryti“. Jি dažniausiai atitinka priešdėlis *až-*. Kitų kalbos dalių darybai vartojamas priešdėlis *ažu-*: *ažúpkaliniū* „užpakaliniū“, *ažúdaras* „uždaras, aptvaras“, *ažúpernai* „užpernai“.

Tarp ryty aukštaičių tarmių periferinė Uodegėnė šnekta yra išimtis, kurioje priebalsis *n* išlaikomas ir priesagoje *-ininkas*, *-ė*, plg. *lietù.vninkie* (Ciske yra *lietùvnynkas*). Priesaga *-inis* būdvardžiuose būna ir ten, kur kitose tarmėse iš viso jos nėra arba labiau vartojamas daiktavardžio kilmininkas: *vilnáninis* „vilnonis“, *dienávidinis* (viejis) „dienovidžiu“. Vietoj veiksmažodžių priesagos *-inti* vartojama priesaga *-énti* (*-ëna*, *-ëno*), vietoj lietuviškų priesagų *-uoti*, *-utis*, *-é* yra slaviškos *-üti*, *-inkas*, *-a*: *arpúit*, *pakaštúik*, *mázinka*.

Šnektoje vartojamos šios savitesnės priesagos:

1) daiktavardžių:

-sm-: *graūsmas*/*graūzmas*, *juōksmas*;

-utys: *bubucýs* ~ *bubutýs* „vabalas“; *rupucýs* ~ *ruputýs* „rupūžė“;

-šana (latviška priesaga vietoj bendrinės kalbos priesagos *-imas*): *inkúršana* „jkūrimas“, *išvíršana* „išvirimas“, *miřšana* „mirimas“, *atyà.šana* „atvežimas“; *-elis*, *-yté*, *-ukas* (šnektoje labai populiaros mažybinės priesagos: *namiàlei*, *kau-lális*, *pagalà.lis*, *duktýtie*, *bitýtie*, *ugnýtie*, *kambarùkas*.

2) būdvardžių:

-n-: *šlápnis* „šlapias“, *šliúdnas* „slidus“;

-ink-: *drásinkas*, *bálcinkas*, *jáuninkūs*, *mà.zinki*;

-ing-: *bailíngūs* „bailūs“, *juoksmíngas*, *šýrdíngas* „piktas“;

-uot-: *sauliúota*, *purvúotas*, *lietúotas*, *zvaigzniúota*.

3) veiksmažodžių:

-auti: *miegáut* (*miegáunu*, *miegà.va*), *pamazgáut*, *mezgláut* / *mezglúot* „nerti vą-šeliu“;

-eluoti: *kündzeluot* „kandžioti“, *liùndzeluot* „landžioti“;

-uluoti: *varguliúot* „vargti“.

Veiksmažodžiai gali būti sudaromi su šiais priešdėliais:

až-: *aižláidie* „užleido“, *aiškukà.va* „užkukavo“, *aišspírt* „uždaryti, užrakinti“, *aisina'rtes* „užsinorės“, *eizviarkie* „émė verkti“;

in-(i)-: *inkúnda* „iškando“, *indét* „išdėti“, *inplýša* „išplyšo“ (sistemingai išlaikoma priešdėlio *i*- senoji forma *in-*);

nu-: (vartojamas ir bendrinėje kalboje, tačiau šnektoje veiksmažodžiai su šiuo priešdėliu igauna savitą, specifinę reikšmę): *nupjáviem* „papjovém“, *nùjaukie* „sujaukė, išardė“;

ras- (slaviškos kilmės, šnektoje dažnas priešdėlis): *rassváidyt* ~ išsvaidyti „ati-duoti“, *raskúndu* „prakandu“, *razimudaū* ~ *rassimudaū* „prabudau“; *pri-*: *pridéet* „pradéti“ (nors šnektoje yra priešdėlis *pra-*, tačiau reikšme „pradéti“ vartojamas veiksmažodis *pri-diet*); *pritéks*, vartojamas reikšme „užteks“.

b. Dialektizmų klasifikacija

Šnektoje yra nemažai reikšmės (semantinių) dialektizmų: *dúonkepē* „duonkubilis“, *lóva* „plautai“, *latākas* „varveklis“, *eiliúotas* „dryžuotas“, *pamáigyi* „pagūž-čioti“, *taikà* „ramybè“, *miltúotas* „miltingas“, *tiesiójì* (ranka) „dešiné“, *dulkíuotas* „susidrumstęs“, *patrinti* „aptepti“, *pažándè* „pasmakrè“.

Raiškos dialektizmai skirstytini į kelias grupes:

1) leksiniams dialektizmams priklauso žodžiai, kurių neturi bendrinė kalba: *lóbas* „duoba, slénys“, *driginè* „vaivorykštè“, *grýžē* „griežlē“, *kánduolas* „riešuto branduolys“, *tüllé* „karvè be ragų“, *karpinýkas* „voras“, *gývè* „gyvenimas“, *alsinéti* „lekuoti“, *pakentuõlis* „abstinentas“, *mindikliné* „pintiné šiaudams“.

2) morfologiniai dialektizmai nuo bk skiriasi kamienu, afiksais, gimine ir panašiai: *ilginis* „išilginis“, *ariaminis* „ariamas“, *paklotùvè* „paklodè“, *inkstýs* „inks-tas“, *ašaráuti* „ašaroti“, *kalbingas* „kalbus“, *virtas* „virintas“, *käsnýs* „käsnis“, *lašuoti* „lašnoti“, *piřtē* „pirtis“, *pavardýs* „pavardè“.

3) fonetiniai dialektizmai nuo bk skiriasi garsais: *ankstýmas* „ankstyvas“, *ežgýs* „ežys“, *säpanas* „sapnas“, *paskuūtinis* „paskutinis“, *žulvitís* „žilvitis“, *mègžti* „megzti“, *dëšara* „dešra“, *skiedà* „skiedra“, *morkvà* „morka“, *keiriójì* (ranka) „kairioji“, *skregždë* „kregždè“, *pabeigà* „pabaiga“, *žàgarè* „žagrè“, *pìnegas* „pinigas“, *kalniñai* „kailiniai“, *skrùdelè* „skruzdélè“.

4) akcentuaciniai dialektizmai: *piliakalnis*, *brólénas*, *pìntinè*, *rýtinis*, *paukštìs*, *braüktyvè*, *védinti*.

c. Skolinių klasifikacija

Šnekto geografinė aplinka ir glaudūs kontaktai su slavų bei latvių kalbomis sąlygoja tai, kad nemažą leksikos sluoksnį sudaro skolinių ir hibridai. Senesnių latvizmų ir slavizmų, įeinančių į pagrindinį šnekto fondą, palyginimas rodytų, jog šnektai dešinijoje Dauguvos pusėje egzistuoja seniai ir didesnius kontaktus palaikė su latgaliais: slavizmų yra mažiau (be to, apie pusę jų žinoma ir kitose lietuvių tarmėse, plg. *adynà* „valanda“, *čësas* „laïkas“ ir t. t.) ir daugiausia daiktų pavadinimų, atėjusių su perimtomis realijomis (dalis atėjo ir per latvius); lietuvių šnektoje pasitaiko ir tokių skolinių iš baltarusių kalbos (pvz., *ridlià* „kastuvas“), kurių nėra vietinių latgalių šnektoje. Tuo tarpu tarp senų latvizmų nemaža būdvardžių, veiksmažodžių, prieveiksmių, o daiktavardžiai žymi ir kūno dalis (*mùgara* „nugara“, *žáandas* „smakras“), giminystės sąvokas (*znûltas* „žentas“) ir t. t.

Latvizmai

Daiktavardžiai: *ābadas „skerstuvės“, āpgabalas „apylinkė, kraštas“, arējis „ar-tojas“, ātkuožės „grīžtuvės“, ātreitnis „našlys“, áugumas „ūgis“, béržlapis „ūmėdė“, bizzare „plaukų kasa“, breñumas „stebuklas“, čýba „šlepetė“, ganèlis „piemenèlis“, geltónumas „trynys“, gielýs „rémuo“, gývė „gyvenimas“, grumbà „raukšlė“, kójgalis „kojúgalis“, kiáurumas „skylé“, lýtuanis „aitvaras“, magúona „aguona“, pázagas „šluota pečiui šluoti“, pereklis „gùžta“, pûteklis „dulkës“, rùputis „rupužė“, sciúras „kampus“, steñderas „stakta“, škiedýnas „skiedrynas“, škerbà „sky-lé“, veñkupas „vyskupas“, znútas „žentas“, žibainé „žaibas“, žultis „tulžis“.*

Büdvardžiai: *ilganas „pailgas“, mîtras „drégnas“, plâskanas „plokščias“, stráutinis „šaltinis“, širdîngas „piktas“, šîrmas „žilas“, šlápnis „šlapias“, varîngas „jautrus“, veñglas „lengvas“, žilas „méllynas“, žalganas „žalsvas“, žélingas „gailestingas“.*

Ivardis: *šítamas „šitas“.*

Veiksmažodžiai: *aizsmâkti „užkimti“, breñyti „stebétis“, brûkti „pûti“, čiauks-ténti „čežeti“, glóboti „globoti“, krûksti „kriukséti“, miglôti „lynoti“, nuraípti „ap-sinuodyti“, nušaükti „pavadinti“, stóstyti „pasakoti“, škélti „skelti“, šliaukýti „šlaistytis“, tráukstyti „traukti“, vêsti „vežti“, žirgti „vargti“, žniáugti „smaugti“.*

Prieveiksmis: *átseviškai „atskirai“.*

Slavizmai

Daiktavardžiai: *adynà „valanda“, akvatà „medžioklè“, arielkà „degtinè“, au-činkas „avikailis“, baciõnas „gandras“, bajorkà „pamerge“, bóika „sviestmuše“, burià „pûga“, cèglas „plyta“, čàdas „smalkës“, čësas „laikas“, dienýkas „gyvulių aptvaras prie tvarto“, garmuškà „édžios karvëms“, kàceras „antinas“, lučinas „kar-na“, mélnyčia „malūnas“, pakarânos „laidotuvės“, peklà „pragaras“, plytà „vi-rykla“, primôkas „užkurys“, radnià „giminè“, räzumas „protas“, ridilià „kastuvas“, sienikas „šiaudiniš ciužinys“, slepôkas „arklys“, smetõnas „grietiné“, strelčis „laum-žirgis“, talierkà „lékštë“, tarantâsas „toks vežimas“, ūlyčià „gatvë, kelias per kaimą“, välas „bangą“, viékas „amžius“.*

Büdvardžiai: *čystas „švarus, tikras“, duřnasis „bjaurusis“, glûpas „kvailas“, pieskinis „smélio“, šcýras „tikras“, viðrtkas „vikrus“.*

Veiksmažodžiai: *bâlavoti „išdykauti“, bròsnyti „pamesti“, dabóti „žiûréti“, dû-móti „galvoti“, liûlyti „migti“, paûzti „ropoti“, rûgóti „barti“, škurénti „krutinti“, ženyti „apsivesti“, žartùiti „žaisti“.*

Prieveiksmiai: *slabadniau „laisviau“, vesidlnei „linksmai“.*

2. Diferencinis šnektoš žodynas

A

alsinéti, -éja, -éjo lekuoti: Šuva alsinéja, kàrstas.

ankstýmas, -a ankstyvas: Unkstymásias búlbias žúdia unksceū.

pér-augti, -a, -o „nuaugti, išaugti“: Jau cia daùk píerauga pasaulia, kai jau cia tiáka lietùvei.

- ažūdaras** (1) gardas: Mès inlāidiem tañ ažūdaran. Aižtaisie ažūdaru.
ažūgavai (1) užgavēnēs: Na ažūgavu, sāka, raikia diavýnius kaſtus išvalgyt pař diēnu.
ažūpkalis (1) užpakalis: Mum gi čemadānas miesās bù.va. ažūpkalin.

B

- blākutē** (1) blakē: Blākuties pa škierbám liñda.
beigti, -ia, -é nu-si-beigti, nu-sł-beigia, -ē: Kárvie nuslbeigie, púola.
 pa-beigti, -ia, -é: Raikia pabeigt rükſt̄elius.
blōkžti, blōkžia, blōkžē blokšti: Vienas viāda, kakiē dviējuos blāgža. Išblāgža na tū varpýtiu.
brauktavýtē (1) brauktuvē: Linūs su brauktavýti braukl, niéra spaliū.
bruklinōjai bruknių stiebai: Bruklinājai i avinājai sveikei.
bubūtis (2) vabalas: Bubutēliai pa, šyēnu rapája māzinki.

C

- čēmurēlis** (2) keké, gūzelē: Čiemurāliuos áuga riešutei. Kvietkū ka-pūstai su takaīs smulkiaiš čiemurāliais; ni lapaī, ni kū.
čiželýtē (1) zylē: Prie šalceis čiželýties riñka sieklýtes.

D

- ne-si-dabóti**, -oja, -ojo nežiūréti: Tu válgyk, nesidabák nu maný, kad aš láju.
dangst̄ys (4) stogas: Dunkscys bù.va. na. šaudū. Pa vienu dúnksci gyvēna.
dantys (4) dantis: Jau dunciū nierà apatiniu. Gudrýbēs dantēliai protiniai dantys:
 Kai ap dvidešūm vienui mētui, áuga gudrýbies duntēliai.
delgē (2) dalgis: Jau túočes pjävīem su delgīem.
dēšara (1) dešra: Miesines dēšaras dāriem, česnākus díeja·m, gařdzia·s bù.va.
 Jieknines dēšaras díeja.
dēdiūkas (2) senelis: Dediūka sásari nu Uodigienu pāiemie. Dediūkai máiga dúonu.
dējúngā (1) dēslī: Anà diejinga, kasdien dèda kiaušini.
dienēliai (2) smilkiniai: Trýnie dienēlius su spírtu.
dienýtē aušra: Jau dienýtie, jau sviesoū.
dienōvidienis (1) (vējas) pietinis: Pra šíitu lúngu švičia dienāvidenie saulýtie.
dienōvidžiai (1) pietūs: Viejis na dienāvidziu pāgrīžie.
dieverýs (3) vyro brolis: Dieveriui áuga akýs putelyties.
drebántis, -ānasi, -ānosi drebēti: Visā salā bù.va. pakeltā, visi drebānas.
drīginé (1) vaivorykštē: Drīginie ūr, sāka, bùs lietaūs kakiāj untrāj dienāj.
drūti (4) nēšcia: Bába jau bù.va. drūti.
dulkiúotas, -a susidrumstēs: Dulkiúotas ūndinis, prisijaūkis su žāmiem.
dvainēliai (2) dvynūkai: Dvainēlei gímie, mergaítie, berniākas. Jái vaikēlei dvainēlei prīgimie.

E

eliūotas, -a (1) dryžuotas: Ąudie ailiūotu rūbu.

Ę

iš-ęjės ištakėjės, vedęs: A šytas sunūs nieišėjis, nisiažanijis.

ęsti, -eda, -ėdė

ap-ęsti, -eda, -ėdė, suęsti: Apęsta dàrbas žmägu. 2. papjauti: Par vienu nakti visas vištą apęstie.

G

gaidžiùkas (2) „voveraitė“ (grybas): Gaidziukai niera kirmieliotūs, žýdai mýlia.

gáustyti, gáusto, gáustė gaudyti: Smagei gáusta pelàs (katinas).

gavénis gavénia: Kai gaviénis àteina, jau diëna's ilgiësnies.

gegùžė (2) gegutė: Gegùžie blágas paükštis.

su-si-gírsti, -sta, -do pasigirsti: Susigirda: ta mašyna nuvažàva da sàlai.

už-gírsti, -sta, -do išgirsti: Kai prijunkus galvà septyniám, taī užgirstu (laikrodij), a nakti – nègirdiu.

gývë (1) gyvenimas: Jau saniaū gývie niedúok diëvi bù.va.

at-si-gyvénati, -čna, -čno atsigauti: Jau graítas, skrynda, atsigyvëna (kàtinis).

gorùžà duonos plutelė: Aš nupjáunu gorùžas, diediùkai máiga.

gréblis (1) véjo gréblis: Vieja grýeblys – nei šiáks, nei tåks.

pa-si-gréžti, -gréžiasi, -gréžesi pasukti: Raik pažiūrjet, kur ānas pasigríš.

grébinis (1) 1. Šukos: Padúok mań grýebini, raikia gálvu sušukót.

2. skiauterė: Grýebiniu, kāju niválga, nùsvedia su gálvu.

griaüzmas (4) griaustinis: Groüzmas nùmušie, nuspýrie. Kai groüzmas gráudzia, aš nikurianù, pili su ündiniu.

grýžè (2) griežlė: Laukuōs gerei pasietas, grýžyje šaükia: pjáuk, pjáuk.

grinčià (4) troba: Man pilnà grýncà bù.va kviëtku.

grinčinis, -é: Grýnyčymie katiē jau senà.

grinčytè (1) trobelė: Kaī dù vaikaī, grýmcýties raikia.

grindà (4) viršütiné grindà lubos: Iždieja viršutinei griñdai lintàs.

grýžnè griežtis: Grýžnie, anà kaī rápie, kietiesnie, geltaniesnie. Trys grýžnies áuga: galañ kapüstiëliu.

grûšlýs (3) valgis iš bulvių, žirnių ir aliejaus: Grûšlia paválgius, ragl, kiek ilgaî gyvenù.

gùdas (2) ret. Spírk perkúnas gùdu, kaip tu šuni rùdu.

gulksnělis gurkšnelis: Pa màžui gulksnèliui gérk, gał' apsidègint.

at-si-gułti, -gulsta, -gulé: Šuniäkas àteina i atsigulsta saulýtiej.

gúogis (1) ryt. neprasytas vestuvių svečias: Gúogiaiš aïna visèlia's, gieda giesmis i gáuna saldáiniu (nj).

gùzas (4) kamuolys: Ežgýs, kai išvýsta žmägu, i susiriecia gužañ.

I

ilginis, -ė išilginis: Ilginies eilia's par megžtini aīna.

at-īm̄ti, -a, -émē patraukti: Tu man atlimsi šytu cācku (mikrofonā)?

inkst̄ys (4) (dgs. vard. inkscei): Kája's bùva sutini na inksciū.

išpiltas, -à (3^a) panašus: Visà išpiltà kai t̄evas, visùs trupiniālius surinkis.

išdilas delčia: Īždilas miēnasis, kai dilsta.

J

pri-juñkti, -juñksta, -juñko priprasti: Prijuñkis prie manim. Prijuñkam – i gerēi.

júosta (1) diržas (ne odinis): Patì láibinka i mýlia júostas.

K

kalbingas, -a kalbus: Mamà bù.va' kalbinga.

kalniniai (3^a) kailiniai: Nāsi inkišis kalniniuōs. Āpsegi kálninius, kakī pól'tu.

kaml̄ys (4) kamienas: Kāks mèdis, tāks i kaml̄ys.

kapl̄ys (4) kauptukas: Su kāpli dařžu kapliūja.

karpinýkas (2) voratinklis: Rūdini karpinýkai skraïda.

pa-kárti, pà:karia, pa-kórē pakabinti: Marškiniai išnešie arañ, pakárie, lai dziūsta. Švařku grýñča'j pakársu.

kárvinis, -é (1): Nuperka kárvini m̄iesu i māla.

kasai kas: Kaip kaksaī, kaip kakià sòvestie.

nu-kasýti krapštyti, valytı: Raikia nukasýt peili (prilipusiā duona).

kāsn̄ys kāsnis: Kündā dideliaiš kūsniaiš.

keirióji (ranka): Kazimieras gyvèna pa keiřejai rùnkai.

kéltava (1) galvijas: Šaudus niàša i kiáltavas pèni.

pa-kieminiéti, -éja, -éjo pasisvečiuoti. Atvažàva atsipūst na dàrba, moš pakiemines pas sàva sàsari.

kirkužys (3^a) kankoréžis: Pušynius kirkužius t̄evas rynta.

kiřpē (2) kirvarpa: Kiřpies gráuzia i våra' kaī miltus.

su-kīsti, -kerta, -kīrto pastatyti: Dildeliūs vaikaī, sùkerta grýnču i pardúoda gyvint.

pér-kirtenti, -ena, -eno perkirsti: Pérkirtena na trijū šmātū galvýti, kvàsilenu vérdam.

klikut̄ys (3^b) žagsulys: Klikucys nutráukie.

kluksténti, -ěna, -ěno kudakuoti:] Klukstielę vadziája vištiālius i klukstēna,

klükstelē (1) perekšlē: Prisipūtus, kai klükstielę.

su-kočeti, -éja, -éjo: Abrūsai stiklúoti, su kačielu sukačieji glūdzinkai.

kosuol̄ys (3^b) kosulys: Ùndinia pritèks tám kāsuoliui pašutint.

kráukštis, kráukškiasi, -ési traškéti: Kráukškias blinčikai, kaī šylcinki.

kraušliai iškeltos medžių šaknys: Pa kraušliaiž žuvys palindi gyvèna.

kreñklis (2) toks krūmas: Kreñkla' úoga's žylas pàlinka, kai suspíeja.

kryželialai (2) sviesto mušimo įrankis: Padúok bóiku i kryžalius, raikia sviestu sūkt.

krūkėlis (2) kablys, kabliukas: Krūkeli raikia aižkabint.

kūcià (4) kūcios: Ątvida viártini baránku děl kūciās.

kurksteti, kūrkstia, -ėjo kurkti: Varlyč kūrkstia, bùs lietaūs.

kāsnýs kāsnis: Kūnda dideliai kusniai. Galì aiziryt su dīdeli kūsni.

L

lāipeti, -ėja, -ėjo laipioti: Kū tu lāipiesi.

lapušinas (1) didelis lapas: Lapaï kai lapušýnai klèvui.

lašuoti, -úoja, -avo lašnoti: Pa vienu lašuku lašuoja.

latākas (2) varveklis: Na duñkscia nutekieja latākai.

ne-laukēti, -ėja, -ėjo nelaukti: Nilaukék, nivažúosu da taviñ.

laukinis (2) *laukinis* (lauko) darbas: Laukinis dàrbas i siet, i pjaut, i siedint.

lietuvnykas, -é (1) lietuvis, -é: Na Indričas jam baba bù.va paimtà lietuvnykie.

lentà tinginė (katė): Ąch tu, lyinta, aitum peliū gáustytu.

pa-likti, linka, liko: Kai su mašymu sumáltūs, graítai iščiura, taký brytunūs pàlinka.

lipiai dvilinkai: Moš lipei suliňk skarèely, šylceū bùs.

lipéti, -ëna, -ëno priklijuoti: Prie sienai prilipëna tū pàpieri.

lipetiškè (2) petelišké, drugelis: Lipetiškies prišika glindu, a tadù raikia rinkt kirmelas.

lipynés (1) kopéčios: Ątniše lipynes.

līsti, leñda, liñdo tilpti: Tamañ sùdan liñda pinki litrai.

liündzaléti, -ėja, -ėjo landžioti: Kàtimas visùr liündzalyjeja.

lóbas (1) dauba, siénys: Lában šylceū, víeja níer. Pjáuna lában šylenu.

lóva (1) plautai: Pirtiñ medinies láva's, kur vanáties su šlótou beržini.

M

pa-máigyi, -o, -é pagūžčioti: Kū nibeis pasakýtu, pamáiga su peciaiš.

máiglës (1) medinis itaisas sūriams slégti: Įndida máiglyas i pabařsta su drùsku.

málka (1) malkos: Karštà málka beržynie. Surükis na málka's. Málka dasi-beiks, grožmas gráudzia.

máuriné (1) tokia žolé (la. *máura zuola*): Máurinies arbatà pìlvui gerei.

mègžti, mègža, mègžé megzti: Baba'm punčkas miegžau. Nùmiegžau pinkiālika pàru punčaku.

melägis (2) voras: Melägis mègža.

mésinis, -é (2): Supjáusu šma:teliuos mieslini dèšaru.

měslai (3) šiukšlés: Sušlót raikia túos miěslus.

mezgluoti, mezgluoja, mezglavo megzti kabliuku (vàšeliu): Mègža – lätgališkei òda, mezgluoja – támboréj.

iš-młgžintas, -a išnarintas: Kaï išmigžintas káulas, gera taukū šakni.

miltúotas, -a (1) miltingas: Miltúotas bùl'bas gardiesnies. Mūsų šaimýna miltúotas bùl'bas myl̄ieja·.

mindikliné (2) didelē pintiné šiaudams nešioti: Mindiklynie labai aukštà, na lučymeliu pintà.

ap-miřti, -mirsta, -mirē numirti: Kaī šytiē seniējie apmiřs, nibùs kam dàrba daryt.

ap-mýžti, mýža, -o: Āi, ànas àpmyža visùs kumpùs, tu aīk graiciaū na· namū.

morkvà (3) sl.: Márkva's mázinka's, sáldze's, gerei válgyt. Raikia pažüriet, kas par márkva'm (kokios morkvos).

N

nótrè dilgèlè (la. *nâtre*): Nátriu arbatà gerei mazgát gálvu.

O

ožkýtè (1) medinis įrankis siūlams vynioti: Aškýtie, kur mātku nùlinkia.

P

pàdas klojimo moliné asla: Suklája rugiùs nu pàda i lšmuša.

pàdékli pirmasis kiaušinis vištoms toliau dëti, padélys: Neišimk visū kiaušyniu, palik pàdiekli.

pakentuõlis (2): Tasaī nigégye, pakintuõlis bù.va.

paklotùvè (2) staltiesè: Abrūsus áudiem stiklútotus, pakla·tuvis nu stàla.

papečis papečkys: Papečis, kur málkas dziaviāna.

paskuitinis, -é (1) paskutinis: Jau paskuítini mètai gyvint (liko).

pašalinýtè (1) pašiūrélè: Málku sukravie pašalinýtiej.

pautiēnè kiaušinienè: Talierkýtiej indiesi pautiēnies, bùlbu.

pažandè (3^b) pasmakré: Kàtinas mýlia, ka kàsa pažundi.

perkšceti, peřkšcia, -éjo peršteti: Rúnku pridieja· perkšciet. Ákys pèrkšça.

pérniait pernai: Aš linùs niseniai siedianaū, pérniait ir ažupérniait.

piktas kartus: Piktas aguñkas, kártas.

piřte (2): Pirmieji aīna bernai da piřtei, paskui - bābas.

pieniné (2) piené: Pienini ištráuksta, bla·gà žalye, prisiperèna. Iškapliúit raikia dařžu, pienini žäly ištráukt.

nu-pjáuti, pjáuna, pjové papjáuti: Aš važavaū da Rýgai àvinu nupjávus.

pri-pliúopoti, -oja, -ojo pripliurpti: Juōksis, sakys pripliúopa·ja·.

nu-plaūkti, -ia, -é plauti, plaukti (lat. nûskoluot, nûmozguot): Raikia vúogas nu·plaūkt.

prästas, -a (4) paprastas: Prästas žmagùs ànas, nisidúoda (nesineša).

í-púlti, -púola, -púolè „íkristi“: Bulbiàlye inpúolyle. Siúlai išpúolyle „nukrito“.

pùplakšis (1) pùplakšis: Pùplakšiam lapaī na· tríejų sudietūs.

pupurélis (2) pumpurélis: Šytiē pupuràliai moš liëkarstva's.

purpuliai snarglys: Purpuliai tèka na· násies.

R

- rēmuolēlis** (2) ramunēlis: Kai pīvas ketas, suvīrt riemuolālius i giārt.
su-si-rēpinēti, -ēja, -ējo susirangyt: Āi gūlia kaip susiriepinējis katiniālis.
ridliā (2) sl. kastuvas: Paīmk ridli, pakasinēsi daržūku. Su rīdlam suāja siedint
 mīška.
riestūvis (2) velenas: Riestūvis sūrietia giji apmēstu.
rūgštēlis (2) rūgštynē: Kaip pa lietūviškei šaūkia rūkštelis?

S

- salā** (4) kaimas (plg. ltg. sòla): V'ūodigienu salā bù.va· lietūvių.
sāpanas (4): Sapanañ kū ragiejei?
sapanūotis, -úojasi, -āvosi: Sapanūojas sāpanas, i kaip parāda, teīp i ūr.
sédenti, -ena, -eno: Tas pušties brālis siediāna trīsdesimt pinktuōs mētuos.
siūstelēti, -ēja, -ējo prisiūti: Siūstialyjei'm kaunierāli.
skambénti, -ēna, -ēno skambinti: Pelytie skambēna su raktēliais.
nu-si-skēsti, -skēsta, -skēdo nusiskandinti: Na·rieja· nusiskēst.
nu-skrabstýti, -o, -ē nukrapstyt: Su medlinu peiliù nuskapstaū visūs miešlus.
skregždē (4): Mūsu ačlaimañ būva skragzdiū, vaikañ išvarinēja·.
skrudēlē skruzdēlē: Su visu pūžni (skruzdēlynu) atnēst skrūdielas, pašūtint, in-
 láist kājas.
smaliekēlis (2) šakaliukas: Smaliekielius sūškelia na smalīng·as málka's, tadū
 geriaū insīdega.
sniegē snaiģē: Kākias dīdelīes sniegies, kai lapušyinai.
sōdžia (2) sodžius: Mergaiciu aštuõnia's ci devýnia's mūsū sādžaj.
sopuolys (3^a) votis: Sa·puoliai būva apāugi. Sapuolys kelāli atsirāda.
spēkingas (1) stiprus: A taip spiekīngas ānas bù.va.
sprakstēti, sprākstia, -ējo: Anys sprākstia, kiaūliniai taukaī.
stīmbinas kamienas: Plīkas kai stīmbinas.
in-streigti, -ia, -ē īsmeigti: Īnstreigiu šakutes i ragiet kēlis.
sūpeklēs (1) sūpuoklēs: Sūpeklas nu velýku intaisa beržu^{āc}.
at-si-sveikēti, -ēja, -ējo: Paskui ānas atsisveikieja.

Š

- šliūsti**, šliūsta, šliūdo slysti: Ka šliūsta pa sniegu, peskeliù pabarstai.
šniōkti, -ia, -ē šnioksti, knarkti: Kai gūlia aižmīgis, kits gūlia nišniākdamas.
šeņtē sekmadienis: Šviņties vākarui narējau aīt viečierinka's.

T

- tambalūoti**, -úoja, -āvo: Kā·jytie tambalúoja, trýnie su māsti.
tēkti, teñka, tēko „patekti, pakliūti“: Jau cia daūk píerauga pasaulia, kai jau cia
 tiāka lietūvei.

tiesiójì (ranka) dešinioji: Raikia ait pa tiesiajai ruñkai.
tolýmas, -a (1) tólimas, -a: Žūra akys, talýma. A·buoliùkai ta·lýmūs.
trañdyti, trañdo, trañdē baidyti: Nináru kátina truñdyt.
(ne-)pa-tráukti, -ia, -é susukti (vidurius): Jūs paválgiet, a pilva· nipatráukie.
tribukélis (2) gyvulio skrandis: Tribukélin prikiša míesu, aisiúna, tadù gerei stáu.
trúpaknas, -à (3) trupus: Dúona kai neišmínkyta — trupaknà.
pri-tulzti, -tulzta, -tulzo pritvinkti: Pritulzta nu véida· sapuoliai.
turéti, túria, -éjo laikyti: Túra vištás atšlaimañ.
tálē (1), tülà (3) karvē be ragų: Tülù kárviu par mum niátminu.

V

vadžióti, -iója, -iójo védžioti: Vadziája pa dzidziji kèli.
vagélis (2) kablys: Nu vagèlia· prie durim pakarintas ábrüsèlis.
váikščeti, -éja, -éjo vaikščioti: Kòlai váikščiesu, gał' pamiegaút.
su-vaivóti, -ója, -ójo susirgti: Kai su grípu suvaivájau, kája's palika· nespiekin-ga·s.
véidas (3) skruostas: Pažūru, nasýtie šaltà, vienas véidas šáltas.
veřpelé (1) kaltūnas: Veřpelies susivelia, nigal' išsukúot.
vértiné (1) pyné: Raikia suplnt svagūnai in vértini.
vézdélis (2) lazda: Ma·mà vis su viezdèliu váikšcieja.
véželis (2) iš čiurnos išsikišes kaulas: Grýeblys viežali sùmušie.
vidutinis, -é vidurinis: Vidutinis irgi drūtas, i ùntras — drūtas.
vidùtis (2) vidurýs: Na· vidùcia· pałmk a·buoliùkù.
ne-pra-védinti, -a, -o nepravédinti: Kañ nigal' atdarýt (langu), nípraviedinsi.
viešniauti, -iauja, -iavo vakaroti: Da kaimýnui viešniauti nuàja·.
vietà (2) lova: Aik viëtai miegáut.
vilnõninis, -é vilnonis: Gijas vilnäninies bù.va. Abrüsus áudiem stiklúotus i skaràs vilnänines.
vingirýkščiai (2) : Pievaj, prie ûpei žúidia vingirýkščiai.
virtas (3) virintas: Válga kai kù, virtu pienu pràrija.
výneti, -éja, -éjo vynioti: Raikia výnet gíji, apvýnet lakatèli. Privýniejau vilnä-niu siúlu.
pa-si-võgti, -vagia, -vogè pasislépti: Pasiva·gdamì aïna vinčiuítis.
at-si-võgti, -vagia, -vogè eiti pasislépus: Pa krúmais vägies, vägies i atsivagie.

Ž

žàgarè žagrè: Bùlbas atvagája su žàgarы.
žibakýté (1) žibuté: Žibakýties žúidia žúla's.
žibintéjis (1) balana: Su žibintéjais žybènas unksceū.
žvéngti, -ia, -é zirzti: Nipàtinka, ka ta's mûsies žvìngia.

Išvados

1. Uodegėnai – paskutinis ilgiausiai lietuviškai kalbėjės Kraslavos apyl. ir apskritai Latgalos kaimas, įsikūręs maždaug XII – XVIII a. 1925 m. 12 apylinkės vietoviu lietuviškai kalbėjo apie 300 žmonių, 1986 m. – 5 vyresnio amžiaus gyventojai.

2. Šnektoje yra 6 balsinės fonemos: *i·, i, u·, u, a·, a*. Bendrinės kalbos ē šnektoje atitinka *ie, o – a·*, ilguosius *e·, a·* – trumpieji *e, a* (balsi ē galima laikyti *a* variantu po minkštojo priebalsio). Kirčiuoti *e, a* būna tik trumpi: *v'ada* „vēda“, *žāmie* „žemė“.

3. Ilgųjų balsių ir jų variantų yra 4 (*i*, *yr*, *ur*, *a'*), o trumpųjų balsių – net 8: *i*, *yr*, *u*, *e*, *ɛ*, *ɔ*, *e'*, *a*. Garsai *yr*, *ur*, *ye*, *ɛ* yra *i*, *i*, *ie*, *a*(*e*) variantai po kietujų priebalsių.

4. Oscilogrammos rodo, kad fonetiškai aukštutinio pakilimo balsius *i*, *u*, galima laikyti ilgaisiais, o žemutinio pakilimo balsį *a* – pusilgiu. Kirčiuoti trumpieji balsai gali būti smarkiai ilginami ir net pranokti nekirčiuotus ilguosius balsius.

5. Šnektoje dzūkuojama – prieš *i* tipo vokalizmą *c'*, *dž'* dažniausiai verčiami *c'*, *dž'*, o daugiau kaip puse (57 %) priebalsiu *d'* ir ypač *t'* atitinka *dz'*, *c'*.

6. Šnektoje gali būti sukietinti beveik visi priebalsiai, išskyrus j. Yra trys priebalsių grupės pagal kietinimo dažnumą ir pozicijas: a) *r*, *s*, *š*, *ž*, dažnai kietinami prieš visus priešakinės eilės ar supriekėjusius balsius; b) *l*, senuose žodžiuose ketas prieš *e*, *é*; c) *b*, *c*, *č*, *d*, *dž*, *g*, *k*, *m*, *n*, *p*, *t*, *v*, retkarčiais kietinami prieš *i*, *e*, *á*, *ú*.

7. Ne visada laikomasi antrojo skiemens nuo žodžio galio taisyklės, kirtis dažnai atitraukiamas iš tvirtagalių šaknies dvigarsiu (ir e) i priešdėlius *at-*, *iš-*, *né-*, *sù-*.

8. Priegaidžių skirtumai pagal kiekybę nėra dideli ir pastovūs. Jie labiau pasreiškia viso žodžio atkarpoje, 1,03–12,75 karto viršydamis kirčiuotų balsių trukmės skirtumus. Balsai ir priebalsai dažniausiai yra ilgesni greta ilgesnių kirčiuotų žodžio balsių.

9. Šnektoje vartojamas vardažodžių vienaskaitos iliatyvas (ne tik krypčiai, bet ir vietai reikšti), veiksmažodžiu siekintys, yra atematinio asmenavimo liekanu.

10. Vyriškosios giminės būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai vienaskaitos naudininko linksnyje turi daiktavardinę galūnę -ui (*gilui* „giliam“ ir t.t.). Asmeninių ir savybinių įvardžių vienaskaitos galininko galūnė -im: *tavim* „tave“ ir t.t. Daugiskaitos vardininke *a*, *ia*, *ią* kamienų vyriškosios giminės būdvardžiai, neveikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyviai vietoj galūnės -i turi u kamieno galūnę, plg.: *gí vuos/gí vu's* „gyvi“, *supjáusti tuos/supjáusti tu's* „supjaustyti“ ir t.t.

11. Dviskiemieniai veiksmažodžiai su sandūra *-sti*, *-šti* būsimajame laike turi dvigubą formantą *-ss-*, *-šš-*: *m'āssu* „mesiu“, *n'āššu* „nešiu“ ir pan. Tariamosios nuosakos vienaskaitos galūnės (pirmojo asmens *-um*, antrojo asmens *-im*) perimtos iš vietinės latgalių šnekto.

12. Priešdėlis *po-* šnektoje atstoja priesagą *-okas*, *-a*, plg. *pàsunkus* „posunkiai, sunkoki“, *pàgil'ai* „pogiliai, giloki“. Paplitę rytiečių priesagos *-èlis*, *-é* „-élis, -è“, *-énti* „-lnti“, *-uti* „-vti“ ir t.t.

13. Latvizmū yra daugiau negu slavizmū; latvizmai apima ne tik daiktavar-
džius (tarp ju giminystės terminus), bet ir būdyardžius, veiksmažodžius ir t.t. Tai

rodo, jog daugiausia kontaktų būta su vietine latgalių šnekta. Žodžiai gývė „gyvenimas“, kiáumalas „kevalas“, šýkstas „tásus“ ir kt. greičiausiai pasiskolinti, latgaliams jau turint priebalsius *dz*, *č*, *s*.

14. Idomūs šnektos dialektizmai: *ankstýmas* „ankstyvas“, *kosuolýs* „kosulys“, *lipýnés* „kopéčios“, *máiglis* „itaisas sūriams slégti“, *mindikliné* „pintiné šiaudams nešioti“, *plaükti* „plauti“, *pláutas* „nuolaidus“, riestùvis „velenas“, *pri-tulzti* „privinkti“, *véželis* „iš čiurnos išskišes kaulas“ ir t.t. Dalis jų (pvz., *kéltava* „galvijas“, *trqšà* „mëšlas“) žinomi ir gretimose Ciskodo, Ąpsio šnektose.

К. ГАРШВА, Р. ЯЦКУТЕ, Э. ВЯНСКАУСКАЙТЕ

ФОНЕТИКА, МОРФОЛОГИЯ И ЛЕКСИКА ГОВОРА
УОДЯГЕНАЙ В УСЛОВИЯХ ДВУЯЗЫЧИЯ

Резюме

В литовском периферийном диалекте деревни Уодягёнаи (Кра́славский р-н ЛатвССР) существует 6 гласных фонем: /i', i, u', u, a', a/; 4 их варианта являются долгими (*i'*, *ы'*, *u'*, *a'*) 8 – краткими: *i*, *ы*, *u*, *e*, *ɛ*, *ɔ*, *e*, *a*.

Перед вокализмом типа *i* согласные *č'*, *dž'* в диалекте превращаются в *c'*, *dz'*, а более половины звуков *d'* и особенно *t'* – в *dz'*, *c'*. Согласно частотности и позициям депалатализации выделяются 3 группы согласных: а) *r*, *s*, *š*, *ž*, б) *l* и в) *b*, *c*, *č*, *d*, *dž*, *g*, *k*, *m*, *n*, *p*, *t*, *v*.

Ударение часто оттягивается из циркумфлексного корня на суффиксы *āt-*, *iš-*, *nē-*, *sū-*. Осциллографический анализ речи показывает, что по сравнению с ударными гласными количественные различия по слоговым акцентам в большой степени проявляются на отрезке слова.

В диалекте употребляется иллатив, супин, некоторые формы атематического спряжения, глагольные форманты *-ss-*, *-šš-* (будущее время), суффиксы *-élis*, *-é* 'élis, *-é*', *-énti* 'inti', *-ùiti* 'ýti', много диалектных слов. В отличие от славизмов, заимствования из местного латгальского наречия охватывают не только имя существительное, но и прилагательные, глаголы и т. д.

K. GARŠVA, R. JACKUTĖ, E. VENSKAUSKAITĖ

PHONETICS, MORPHOLOGY AND VOCABULARY OF THE LITHUANIAN
DIALECT OF UODEGÉNAI IN THE ENVIRONMENT OF BILINGUALISM

Summary

The dialect of Uodegénai (Lettish *Vodīgēni*) exists in the Krāslava District of the Latvian SSR, 60 kilometres away from the main territory of the Lithuanian language.

There are 6 vocal phonemes (*i'*, *i*, *u'*, *u*, *a'*, *a*) in the dialect. Three groups of consonants, as (a) *r*, *s*, *š*, *ž*, (b) *l* and (c) *b*, *c*, *č*, *d*, *dž*, *g*, *k*, *m*, *n*, *p*, *t*, *v*, may become hard. As compared with stressed vocals the quantitative differences of minimal pairs with acute and circumflex syllable accents are more noticeable in a word.

In the paper illative, supine, the forms of athematic conjugation, formants *-ss-*, *-šš-* of the future tense of the verb, suffixes *-élis*, *-é* 'élis, *-é*', *-énti* 'inti', *-ùiti* 'ýti', many dialectic words are described.

LITERATŪRA

- Brežgo B. Latgolas inventari un generalmēreišonas zem'u aproksti 1695.—1784. Daugavpils, 1943.
- Būga K. Rinktiniai raštai. V., 1961. T. 3.
- Endzelins J. Darbu izlase. Riga, 1981. T. 4. D. 1.
- Garšva K. Lietvių kalbos tarmės ir jų kontaktai Latvijoje (1. Lietvių kalbos tarmių Latvijoje istorija) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A. serija. 1984 a. T. 2(87). P. 83—91.
- Garšva K. Šiaurės vakarų panevėžiškių akūtinių ir cirkumfleksinių garsų trukmė ir intensyvumo viršunė // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1984 b. T. 2 (87). P. 74—82.
- Garšva K. Latvijos lietuvių tarmių sintaksės ypatybės ir tekstai // Lietvių kalbotyros klausimai (Lietvių kalbos sintaksės tyrinėjimai). 1986. T. 25. P. 218—241.
- Grinaveckienė E. Kai kurios Apso tarmės būdingesnės ypatybės // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1960. T. 2(9). P. 173—191.
- Jackutė R. Uodegėnu šnekta leksika: VU dipl. darb. V., 1985.
- Lietvių kalbos atlasas. Fonetika. V., 1982. T. 2.
- Lietvių kalbos tarmės. Chrestomatija. V., 1970.
- Manteuffel G. Krasław // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1983. T. 4. S. 619.
- Tamulytė I. Uodegėnu šnekta ir jos kontaktai: VU dipl. darb. // K., 1987.
- Venskauskaitė E. Uodegėnu šnekta fonetika ir morfologija: VU dipl. darb. // V., 1986.
- Zeps V. J. The Placenames of Latgola (Wisconsin Baltic Studies, 1). Madison; Wisconsin, 1984.
- Zinkevičius Z. Lietvių kalbos dialektologija. V., 1978.